

Deveti dio
BORBE U DOLINI DRINE

Do početka 1945. godine Narodnooslobodilački pokret je izvojevao krupne vojne i političke pobjede i bitno izmijenio situaciju na jugoslovenskom ratištu u svoju korist. Oslobođenjem Srbije, Vojvodine, Kosova, Makedonije, Crne Gore, Sandžaka i Dalmacije, glavne snage narodnooslobodilačke vojske su stvorile stabilnu i prostranu strategijsku osnovicu i obrazovale svoj strategijski front. On se desnim krilom povezivao sa frontom Crvene armije u Mađarskoj, a lijevim - preko Jadranskog mora - sa frontom armija zapadnih saveznika u Italiji. Taj jugoslovenski front bio je jedino kontinuelan na Dravi i u Sremu, a donekle i u dolini Drine, tada samo u rejonu Bijeljine. Dalje, preko istočne Bosne i Hercegovine bio je nepovezan. Nijemci su se branili u regionu Višegrada, Rogatice i Goražda, prihvatajući tu svoje snage koje su odstupale iz Crne Gore i Sandžaka, i držali šira područja oko Sarajeva i Mostara. Svoje snage na Jadranu imali su tek na Hrvatskom primorju. U pozadini jugoslovenskog strategijskog fronta - u Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji - djelovale su snažne grupacije NOVJ. One su držale prostrane slobodne teritorije i izvodile uspješne operacije na neprijateljeve komunikacije i uporišta.

Oslobođenjem istočnih krajeva Jugoslavije Narodnooslobodilačka vojska je stekla prostranu i po ljudskim i materijalnim resursima snažnu strategijsku pozadinu koja joj je bila glavni oslonac u završnom periodu rata. Pred oružanim snagama nove Jugoslavije stajao je zadatak da se pripreme za opštu savezničku ofanzivu protiv nacističke Njemačke, koja se predviđala za proljeće 1945. godine, i da na svom dijelu opšteg strategijskog fronta i u njegovoj pozadini učestvuju u definitivnom slamanju i porazu neprijatelja. U okviru opštih napora za postizanje tog cilja, u većem dijelu jedinica Narodnooslobodilačke vojske bio je u toku proces reorganizovanja u formacijsko-organizacijske oblike koji su odgovarali potrebama vođenja frontalnog rata. Jedinice koje su se nalazile u istočnim i primorskim

krajevima Jugoslavije popunjavane su vojnim obveznicima i dobrovoljcima, dijelom su prenaoružavane sovjetskim, a i britanskim naoružanjem i borbenom tehnikom, ali i borbenim sredstvima iz plijena koji je zadobijen u proteklim operacijama. U brigadama i divizijama su se uvećale rodovske (artiljerije, inženjerije, veze) i pozadinske jedinice i službe. Naredbom Vrhovnog komandanta maršala Tita, 1. januara 1945. godine su obrazovane tri armije: od 1. proleterskog korpusa je formirana 1. od 14. korpusa i 17. i 28. divizije - 2. a od 12. korpusa - 3. armija. Još prije nego što su glavne snage 2. armije prešle u istočnu Bosnu, Vrhovni štab je pod njenu operativnu komandu stavio 3. korpus. Tako je, od kraja decembra 1944. godine, 27. divizija bila uključena u izvršavanje zadataka koje je dobila 2. armija: da proširi postojeću slobodnu teritoriju u istočnoj Bosni i da prenese težište operacija u dolini rijeke Bosne.

Istočna Bosna je u to vrijeme imala veliki operativno-strategijski značaj i za Narodnooslobodilačku vojsku i za neprijatelja. Dolinom Bosne i dalje su se povlačile jedinice njemačke Grupe armija »E«, pa je neprijatelj morao po svaku cijenu da štiti taj odstupni pravac. Istovremeno su snage NOVJ u istočnoj Bosni bile, pogotovu kada se preko Drine prebacila gotovo sva 2. armija, realna opasnost za taj pravac i za desni bok njemačke grupacije u Sremu. Zbog toga je Grupa armija »E« odsudno branila sve pravce kojim su se izvlačile njene trupe preko istočne Bosne. Pored rejonu Višegrada, Rogatice, Sokoca i, naravno, regiona Sarajeva, ona je u svim gradovima u dolini rijeke Bosne imala jake posade. Na desnoj obali Save su Bijeljina, Brčko i Samac bili jako utvrđeni i pretvoreni u prave tvrđave; drumске veze između tih gradova i još nekih mjesta u Posavini i dolini Spreče (Gradačac i Gračanica) neprijatelj je osigurao s više uporišta. U Semberiji i Posavini početkom 1945. godine su se branile 7. SS i 12. ustaško-domobranska divizija i SS borbena grupa »Skenderbeg«. U drugim krajevima istočne Bosne, koji su još bili pod kontrolom neprijatelja, nalazile su se njemačke snage koje su se u to vrijeme zatekle u kretanju ka Sarajevu i od Sarajeva prema Bosanskom Brodu kao i kvislinške (ustaške, domobranske i četničke) jedinice. U jugoistočnoj Bosni tada su bile, pored drugih jedinica, 963. tvrđavska brigada i 22. pješadijska divizija. S njima će komanda Grupe armija »E« pokušati da ponovo uspostavi kontrolu srednjeg i donjeg toka Drine.

«

U njemačkim operativnim planovima imali su, kako će se kasnije vidjeti, odgovarajuće mjesto četničke i ostale kvislinške snage. Nijemci su poraženu glavninu četničke grupacije ostavi-

li na području Ozrena, Trebave i Posavine, a njene preostale dijelove uputili su iz gornjeg Podrinja takođe preko istočne Bosne, i to u vrijeme kada su u borbu uvodili svoju 22. diviziju. Isto su uradili i sa ostacima četnika iz Crne Gore. Jedinice 27. divizije biće nekoliko puta u prilici da se sretnu i bore protiv tih i drugih kvislinških formacija."

Prisustvo jakih njemačkih snaga u istočnoj Bosni olakšavalo je reakcionarnim krugovima da produže borbu protiv Narodnooslobodilačkog pokreta. Raznovrsni saradnici okupatora su svu nadu polagali u rascjep Antihitlerovske koalicije i u podršku koju bi, u tom slučaju, mogli da dobiju od zapadnih saveznika. Oni su tada u svojoj propagandi ukazivali na događaje koji su se dešavali u Grčkoj, Francuskoj i Italiji, a i na pomoć koju su, tih dana, zapadni saveznici doturili avionima četnicima na Majevidi. Na toj osnovi su istočnobosanski četnici uspjeli - i pored nove amnestije koju je dao Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i poraza koji je pretrpjela četnička grupacija iz Srbije - da spriječe masovnije osipanje svojih redova. Takođe su ustaše i dio muslimanskih reakcionera još uvijek držali pod svojim uticajem dio masa u hrvatskim selima u Posavini, odnosno dio Muslimana u gračaničkom i srebreničkom srezu. Zbog toga je politička borba protiv kontrarevolucionarnih ostataka u svim krajevima istočne Bosne bila, u zimu 1944/1945. godine, vrlo uporna i svakodnevna. U njoj će na odgovarajući način, kao i do tada, učestvovati sve jedinice 27. divizije.

Međutim, i pored prisustva jakih njemačkih i kvislinških snaga, opšta situacija u istočnoj Bosni se povoljno razvijala, jer se najveći dio srpskog, muslimanskog i hrvatskog stanovništva već bio aktivno uključio u redove NOP-a. Tome su doprinosili, pored perspektive bliske i sigurne pobjede nove Jugoslavije, i neposredan oslonac na oslobođenu Srbiju i pouzdano držanje tuzlanskog basena od jedinica 3. korpusa, odnosno 2. armije, kada se prebacila u istočnu Bosnu.²¹

1. Moralno-političko stanje jedinica divizije na početku 1945. godine

U izvještaju štabu 3. korpusa od 3. decembra 1944. godine, štab 27. divizije slijedećim je riječima ocijenio moralno-političko stanje i borbenu vrijednost jedinica:

1) Oslobođilački rat, 2, str. 497-502 i 505.

2) ACK SK BiH, izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu, 23. 12. 1944, br. reg. 80/3176.

»3) *Opšte stanje u diviziji-*

a) Moral i borbenost na visini. Brigade kao cjelina prekaljene u borbama koje svakodnevno vode.

b) Svakim danom upotreba bacača i protivkolskog oruđa dolazi sve više do izražaja. Nišandžije kod minobacača i »PIATA« postaju obljubljeni drugovi u svojim četama-bataljonima. Pojedine nišandžije kod »PIATA« i bacača stvarno se razvijaju u majstore svog oružja, često puta vršeći gađanje sa zadivljujućom preciznošću.

c) Problem popune jedinica. U svakodnevnim borbama biva gubitaka i brigade neosjetno opadaju u svom brojnom stanju ljudstva. Radi toga je ovaj problem popune brigada neopodno. Čete su spale na po 15-18-20 efektivnih boraca prosječno. Sa ovakvim malim brojnim stanjem četa u borbi gubi dobar dio svojih rukovodioca. Na taj način u diviziji ima 3/5 nepotpunih četnih komandi, a dobar dio i štabova bataljona.

Sem toga, u zadnje vrijeme iz divizije je otišlo oko 100 boraca - rukovodilaca sve dobrih, pouzdanih, odanih i starijih boraca (za brigadu VS, za vazduhoplovstvo, za četnu OZN-e romanijskog područja). Isto tako ima dobar dio drugova van stroja divizije (na kursevima), tako da je sve ovo skupa svelo efektivnost četa - bataljona - brigada na minimum, a odrazilo se i na udarnost jedinica.³⁾

U tom izvještaju je štab divizije naveo da sve jedinice imaju dovoljno municije za puške, puškomitraljeze, mitraljeze i mašinke, ali da oskudijevaju za minobacače (svega po 5 - 6 mina na jedno oruđe), protivtenkovske bacače (»piate«) i protivtenkovske puške. U zaključku je istakao daje divizija »kao cjelina sposobna za izvršavanje zadataka koji se pred nju postavljaju; a najvažniji problemi: popunajedinica, naročito Birčanske brigade, popuna minobacačkom i protukolskom municijom, pomoć u ishrani, odjeći, a naročito obući«.⁴⁾

Zahvaljujući tim borbenim vrijednostima jedinica, i pored stalnih gubitaka u boračkom i rukovodećem sastavu, 27. divizija je tokom decembra 1944. godine uspješno izvršavala dobijene zadatke. Partijsko-politički rad u njenim jedinicama je bio sasređen na izvršavanje borbenih zadataka. Tome je, prirodno, bila posvećena i cijelokupna aktivnost komandovanja, od štaba divizije do komandi četa. Stalnim neposrednim kontaktima u pripremama dejstava i u toku same borbe obezbjeđivano je u

3) AVII, k. 1111, izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 3. 12. 1944 br. reg. 34/1-7.

4) Isto.

najvećoj mogućoj mjeri tijesno sadejstvo jedinica i rad svih službi na izvršavanju borbenih zadataka.⁵⁾ Boreći se od Rogatice do Drinjače i Tuzle, divizija je imala značajnu ulogu u razbijanju četničke grupacije i u stvaranju povoljnih uslova za nesmetano prebacivanje 14. korpusa NOVJ u istočnu Bosnu. Postignuti uspjesi su povećavali borbenu vrijednost jedinica i, posebno, doprinosili daljem učvršćivanju njihovog moralno-političkog stanja.

Iz raspoloživih izvora ne može se dobiti potpuna informacija o brojnosti organizacija KPJ i Skoja u 27. diviziji početkom 1945. godine. Prvih dana decembra 1944. godine u 16. muslimanskoj brigadi bilo je 122 člana KPJ i 12 kandidata za članove KPJ i 122 člana Skoja;⁶⁾ u 19. birčanskoj - 76 članova i 5 kandidata za članove KPJ i 65 članova Skoja;⁷⁾ i 20. romanijska brigada imala je 89 članova, 13 kandidata za članove KPJ i 110 članova Skoja.⁸⁾ O broju članova KPJ i Skoja u prištapskim jedinicama divizije nema podataka.

Na dan 3. januara 1945. godine u Kreki (kod Tuzle) je održano Prvo partijsko savjetovanje 27. divizije. O njemu su od izvora sačuvana samo dva pozdravna telegrama: Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Centralnom komitetu KPJ, u kojima se naglašava spremnost komunista 27. divizije da maksimalno doprinesu borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, učvršćenju bratstva i jedinstva Srba, Muslimana, Hrvata i drugih jugoslovenskih naroda i narodnosti, izgradnji federalne Bosne i Hercegovine u federativnoj Jugoslaviji, čuvanju tekovina NOB-e i učvršćivanju divizijske partijske organizacije.⁹⁾ Savjetovanje je imalo radni karakter i na njemu je bilo riječi o aktuelnim problemima jedinica u proteklom periodu i o najvažnijim zadacima.¹⁰⁾

5) Zbornik NOR, IX/7, izvještaj političkog komesara 27. divizije Oblasnom komitetu za istočnu Bosnu, 4. 12. 1944, dok. br. 136. (U toku novembra 1944. godine štab divizije održao je dva sastanka sa štabovima brigada, po jedan sastanak sa političkim komesarima i pomoćnicima političkih komesara brigada, rukovodiocima saniteta, i intendantima i pomoćnicima intendantata brigada).

6) Ahmet Donlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 210.

7) ACK SK BiH, f.Obi. kom za ist. Bos., izvještaj partijskog rukovodioca 19. birčanske brigade CK KPJ i Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu, 4. 2. 1945, br. reg. 421/4.

8) Isto, izvještaj pomoćnika političkog komesara 20. romanijske brigade Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu, 2. 2. 1945, br. reg. 420/4.

9) Isto, f. KPJ za BiH, br. reg. 96/2 i 97/2.

10) Ahmet Donlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 237, pogrešno je navedeno daje savjetovanje održano posljednjeg dana decembra 1944. godine.

Osnovni problem divizije - popuna ljudstvom - stalno se zaoštavao zbog gotovo neprekidnih borbi tokom novembra i decembra, na jednoj strani, i ograničenih mogućnosti popune na prostorijama gdje su se izvodila borbena dejstva, na drugoj strani. Već dio sela oko Rogatice i na planinskom području između Han-Pijeska i Srebrenice tokom rata je opustošen i napušten od stanovništva; isto tako je i područje Birča bilo opustošeno, a sve što je moglo nositi pušku - i muško i žensko - nalazilo se u vojsci ili radilo u organizacijama NOP-a. Zbog toga je popuna jedinica 27. divizije bila znatno manja ili gotovo nikakva u odnosu na relativno velike gubitke koje su imale. Otuda taj problem nije bilo moguće rješavati u okviru divizije; njega nije mogao rješavati ni štab 3. korpusa, jer je i tuzlanski basen takođe bio mobilizacijski iscrpljen. Imajući sve to u vidu, Vrhovni štab je odlučio da se i 3. korpus popunjava ljudstvom iz Srbije. Još u decembru je u njegove jedinice stiglo nekoliko stotina, a u januaru 1945. godine oko 3.000 regruta sa teritorije Srbije.¹¹ Oni su raspoređeni u 27. i 38. diviziju. Osim njih, početkom januara je 16. muslimanska brigada popunjena ljudstvom jednog bataljona (formiranog od partizanskih straža) iz Tuzlanskog vojnog područja.¹² U raspoloživim izvorima nema tačnih i potpunih podataka o broju novih boraca koji su tada raspoređeni u jedinice 27. divizije. U jednoj depeši (od 18. januara 1945) pominje se daje Vojo Ilić, načelnik štaba divizije, otišao u Zvornik da prihvati 900 regruta za koje se kaže da su gotovo svi mladići.¹³ U drugom izvoru se navodi daje 20. romanijska brigada 5. januara primila 327, a krajem tog mjeseca još 180 novih boraca iz Srbije.¹⁴

Na osnovu tih i drugih podataka može se zaključiti daje u toku januara 1945. godine 27. divizija popunjena sa najmanje 1.500 boraca iz Srbije i sa oko 100 boraca iz okoline Tuzle. Da je ta procjena pouzdana, svjedoči i podatak da je 15. januara imala ukupno 3.626 boraca, od čega su 158 bile drugarice.¹⁵ Dakle, po brojnom stanju boračkog i rukovodećeg sastava zadržala se, i poslije pomenute popune, u okvirima koje su do tada imale partizanske divizije.

11) AVII, k. 409, izvještaj štaba 3. korpusa Vrhovnom štabu (i štabu 2. armije), 20. 2. 1945. godine, br. reg. 31/1-3.

12) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 236.

13) AVII, k. 409, knjiga depeša štaba 3. korpusa, br. reg. 3/3-8.

14) Mitar Minić, cit. čl, n. d., str. 537 i 539, AVII, k. 1112A cit. br. reg. 10-4.

15) Zbornik NOR, IV/32, brojno stanje ljudstva i naoružanja jedinica 3. korpusa na dan 15. 1. 1945, dok. br. 67. (Na dan 28.12.1944. godine je 27. divizija imala 2251 borca i starješinu, Zbornik NOR, IV/31, dok. br. 115).

I struktura naoružanja davala joj je partizanski karakter. Na dan 15. januara 1945. godine imala je ukupno:

- pt topova 1 (sa oko 100 granata)
- minobacača 81 mm 11 (sa svega 29 mina)
- minobacača lakih 7 (za 116 mina)
- minobacača ručnih 3 (bez municije)
- puškomitraljeza 249
- mašinki 397
- pušaka 990
- radio-stanica 7
- jahaćih konja 74
- tovarnih konja 354

Sve jedinice su raspolagale dovoljnim količinama puščane i druge municije za automatsko naoružanje.¹⁶⁾ Iz iznijetih podataka se vidi da veći dio novih boraca nije bio naoružan. U uslovima kada je divizija uvedena u borbu protiv njemačkih snaga koje su prodrle u Vlasenicu to je bio nemali problem koji se negativno održavao ne samo na borbene mogućnosti jedinica, nego i na moral dijela novih boraca. U divizijskim i korpusnim rezervama nije bilo pušaka, pa se naoružavanje novih boraca u prvo vrijeme moralo rješavati plijenom od neprijatelja. Ali, s obzirom na brojna stanja jedinica (brigade su imale 900 do 1.000 boraca i starješina), njihove vatrene mogućnosti su u bliskoj borbi bile zadovoljavajuće: gotovo svaki treći ili četvrti borac i starješina u streljačkom stroju je imao automatsko oružje, mašinku ili puškomitraljez.

Kada je krajem decembra nagoviještena popuna novim borcima iz Srbije, štab divizije je, prema primljenim upustvima, riješio da dio njih (oko polovine od ukupnog broja) odmah uputi u brigade, jer su, kako je već rečeno, u to vrijeme bile spale na malo brojno stanje, a ostale je uključio u novoformirani dopunski bataljon. Predviđeno je da u njemu novi borci prođu kratak kurs borbene obuke (za koji je štab izradio program), a onda da se rasporede u borbene jedinice.

Prijemu novih boraca poklonjena je velika briga u svim jedinicama divizije. U četama i bataljonima (zavisno od smještajnih uslova) održane su posebne konferencije na kojima je objašnjena potreba da se toplo prihvate, da stari borci prema njima odmah uspostave drugarski odnos, da im pomažu da se brže naviknu na tegobe vojničkog života i na prilike kakve su tada vladale u istočnoj Bosni (snijeg, opustošenost mnogih kra-

16) Isto.

jeva, slabi smještajni uslovi, nedovoljna ishrana, i dr.).¹⁷» U momentu prijema prvih grupa tih boraca računalo se s time da će brigade imati mogućnosti da ih u svojim jedinicama koliko-toliko pripreme za prve borbe, čemu je bio prilagođen plan vojne obuke. Međutim, kako će se u narednom poglavlju vidjeti, za svu tu pripremu bilo je svega pet-šest dana, jer su jedinice morale, zbog operativnih potreba, ući u teške borbe oko Vlasenice i na drumu između nje i Sokoca protiv jakih njemačkih snaga koje su krenule u proboj ka srednjem toku Drine. U početku će se ta nagla popuna i nepripremljenost novih boraca za borbu odraziti i na rezultate dejstava divizije. Sredinom januara 1945. godine, štab divizije će u izvještaju štabu korpusa, konstantovati: »... udarnost naših brigada nije kao ranije iz razloga što su brigade nedavno primile veliki broj ljudstva za popunu i na taj način se razvodnile neiskusnim novim ljudstvom«. ¹⁸» Štab 3. korpusa je, međutim, smatrao daje u prihvatu novog ljudstva 27. divizija učinila sve što je mogla i daje u tome prednjačila.¹⁹»

U toku januara došlo je i do izvjesnih organizacijsko-formacijskih promjena u sastavima brigada. Popuna novim borcima omogućila je da se i u 19. birčanskoj brigadi obrazuje 4. bataljon i da se ona, po broju bataljona, izjednači sa druge dvije brigade. Iz 20. romanijske brigade je, sredinom januara, izdvojen njen 4. bataljon i uključen u istočnobosansku (2) brigadu (3) Bosanskohercegovačke divizije Korpusa narodne odbrane. Odmah je u toj brigadi obrazovan novi 4. bataljon.²⁰» Oba nova bataljona formirana su tako reći u hodu i to nije imalo negativnog odraza na borbenu sposobnost tih brigada. Ono je izvršeno dobrim rasporedom ljudstva i opreme u srazmjerama kakve su bile u ostalim bataljonima.

I tada, kao i ranije, popuna upražnjenih mjesta starješina koji su izbačeni iz stroja ili poginuli u borbi bila je stalni problem i zadatak na kome su u svim jedinicama bili angažovani partijske organizacije i komandovanje. Na mjestima poginulih i teže ranjenih valjalo je naći zamjene. Tokom novembra i decembra 1944. godine 27. divizija je imala, prema nepotpunim podacima, preko 550 boraca i starješina izbačenih iz stroja (122 poginula, 21 nestalog i 408 ranjenih)²¹» od čega su znatan broj

17) Zbornik NOR, IX/8, izvještaj političkog komesara 27. divizije političkom komesaru 3. korpusa, 4. 2. 1945, dok. br. 100.

18) Isto, IV/32, izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 15. 1. 1945. godine, dok. br. 71.

19) AVII, k. 409, cit. dok. br. reg. 31/1-2.

20) Nikola Andrić, cit. čl. n. d., str. 400 i Zbornik NOR, IV/32 izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 21. 1. 1945, dok. br. 106.

21) Zbornik NOR, IV/30, cit. dok. br. 90, IV/31, cit. dok. br. 4 i 47 i IV/32, cit. dok. br. 5.

bile starješine, počev od desetara pa zaključno sa članovima štabova bataljona. Tako, na primjer, 16. muslimanska brigada je u novembru imala 23 starješine izbačene iz stroja (od toga su 10 poginuli), a u komandama četa je ostalo 12 upražnjenih mjesta. Za 19. birčansku brigadu nema podataka o gubicima u rukovodećem kadru u tom mjesecu, ali je zabilježeno daje imala 7 - 8 nepopunjenih mjesta u komandama četa. Tokom novembra je 20. romanijska brigada imala 20 starješina izbačenih iz stroja (od toga 8 je poginulo) i 12-14 upražnjenih mjesta u komandama četa i 3 u štabovima bataljona.²²⁾ »Najveći problem u diviziji jeste niže rukovodstvo - i politički i vojni rukovodioci-pisao je politički komesar divizije - koji problem vrlo teško rješavamo i ne možemo ga riješiti uspješno i u potpunosti. Uslova za kurseve za sada nema. Ovaj problem je utoliko teži i ozbiljniji što je brojčanost naših četa opala na minimum, pa i radi toga u borbama češće ginu ili se ranjavaju rukovodioci.²³⁾ O gubicima starješinskog sastava u toku decembra 1944. godine nema sređenih i potpunih podataka u izvorima. S obzirom na intenzitet i na gotovo svakodnevno vođenje borbi, može se cijeniti da nisu bili manji nego u prethodnom mjesecu. Osim toga, iz svih brigada divizije otišao je jedan broj starješina na razne kurseve ili dužnosti u drugim jedinicama ili u organima vlasti i organizacijama KPJ i Skoja. Sve je to usložavalo popunu upražnjenih mjesta u komandama. Kadrovska problematika je uvijek bila, a u tom vremenu je postala jedno od najvažnijih pitanja svakodnevnog rada štabova od divizije do bataljona i partijskih i skojevskih organizacija jedinica. Već u novembru i decembru su na mjesta desetara i vodnika postavljani oni borci koji su došli u jedinice poslije oslobođenja Tuzle, među njima i oni koji su tada prešli u NOV i POJ iz 13. SS divizije.²⁴⁾ Za popunu upražnjenih mjesta političkih delegata vodova i političkih komesara i pomoćnika političkih komesara četa odabirani su članovi KPJ, a u nekim slučajevima i članovi Skoja koji su pokazivali smisao za taj rad. S njima se posebno radilo ili su - kako je bilo u 19. birčanskoj brigadi - upućivani na kratke (niže) političke kurseve prije nego su raspoređivani na te dužnosti.²⁵⁾»

Dolazak novih boraca postavio je pred organizaciju KPJ i Skoja i pred političke komesare zadatak da se prvenstveno angažuju na njihovom prihvatanju i vaspitavanju u duhu politič-

22) Isto, IX/7, cit. dok. br. 136.

23) Isto.

24) Isto, cit. dok. br. 135.

25) ACK SKBiH, f Obi. kom. za ist. Bosnu, cit. br. reg. 421/4.

kih načela Narodnooslobodilačkog pokreta i posebno da rade na učvršćenju bratstva i jedinstva među sastavom jedinica i narodom na terenu. Ta aktivnost je bila svakodnevna i trajna, a njeni organizovani oblici su bili radne (političke) konferencije po četama i bataljonima i provođenje programa političkog rada putem predavanja koja su držali politički komesari u jedinicama. Tim programom je bilo predviđeno, na primjer da se tokom januara u svim jedinicama divizije prouče slijedeće teme: Borba porobljenih naroda Jugoslavije, Tekovine narodnooslobodilačke borbe, Pobjeda NOP-a u Srbiji i Jedinstveni narodnooslobodilački front i njegovi zadaci. Osim toga, politički komesari divizije i brigada unosili su u taj program i pojedine aktuelne napise iz štampe. Tako, na primjer, u svim jedinicama je proučavan govor Edvarda Kardelja na drugom zasjedanju ASNOM-a; u 16. brigadi su, osim toga, obrađeni od istog autora članak »Put nove Jugoslavije« i iz tuzlanskog lista »Front slobode« članak »NO fronta istočne Bosne pred novim zadacima«; u 19. brigadi je bila predmet izučavanja tema »O uzrocima ratova«, a u 20. brigadi - Deklaracija ZAVNOBIH-a o pravima građana Bosne i Hercegovine. Značajnu pomoć u političkom djelovanju u jedinicama i u praćenju tekućih političkih i vojnih događaja u zemlji i u svijetu pružala je štampa koja je od kraja decembra dosta redovno stizala u jedinice 27. divizije. Listovi »Borba«, »Politika« i »Front slobode« kao periodična glasila, postajali su omiljeno štivo među borcima i starješinama.²⁶

Kao i do tada, vjerovatno su najjači uticaj u političkom djelovanju i u učvršćivanju moralno-političkog jedinstva četnih i bataljonskih kolektiva imale četne i bataljonske konferencije. Na njima su raspravljana sva tekuća pitanja života jedinica. U drugarskoj i demokratskoj atmosferi, raspravama i razgovorima, iskivalo se međusobno povjerenje, ispravljali sitniji i krupniji propusti i stvaralo jedinstvo i međusobno povjerenje, boraca i starješina. Zapaženo je da su i novi borci, koji su došli iz Srbije, pokazali dosta interesa za pitanja o kojima se raspravljalo i da su i sami, od početka, živo učestvovali u diskusijama.²⁷ U zbližavanju starih i novih boraca nemalu ulogu su imale kulturno-prosvjetne aktivnosti. U uslovima stalnih borbi tokom novembra i decembra bile su zamrle, jer za njih nije bilo vremena. I čim su, poslije razbijanja četničke grupacije, jedinice dobile predah, odmah je oživio rad kulturno-prosvjetnih odbo-

26) Zbornik NOR, IX/8, cit. dok. br. 100.

27) Isto.

ra, horova, diletantskih grupa, analfabetskih tečajeva. U sve te djelatnosti uključeni su novi borci koji su većinom bili pismeni.

Kakva je politička, društvena i kulturno-prosvjetna aktivnost u jedinicama divizije bila tokom januara 1945. godine - može se vidjeti i iz sumarnih podataka koje je prikupio politički komesar divizije. Prema njegovom izvještaju, u to vrijeme je u 16. muslimanskoj brigadi održano 5 bataljonskih konferencija, 65 političkih časova, 48 četnih konferencija, 5 sastanaka kulturno-prosvjetnih odbora bataljona i 32 sastanka tih odbora u četama; u 19. birčanskoj - je održano 40 konferencija i 75 političkih časova i 8 predavanja iz geografije, i u 20. romanijskoj brigadi - 35 redovnih i vanrednih konferencija i oko 60 političkih časova.²⁸⁾ Sličan intenzitet imao je politički i kulturno-prosvjetni rad u divizijskom jedinicama (prateća, izviđačka i četa za vezu, bolnica, intendantura i dr.) i u novoformiranom dopunskom bataljonu.²⁹⁾

U svim jedinicama divizije sve veći značaj dobijalaje vojna obuka i boračkog i starješinskog sastava. U tom smislu je politički komesar 3. korpusa uputio zahtjev svim političkim komesarima, zaključno sa bataljonom, da i sa svoje strane obezbude da se preduzmu sve mjere - ne samo propagandističke nego i organizacione - radi »proširivanja i savlađivanja stručne vojničke spreme« koja se traži zbog »preorijentacije našeg ratovanja u smislu vođenja složenijih i frontalnih borbi«.³⁰⁾ U tom smislu će se angažovati i štab 2. armije koji će kritičkim osvrtima na borbena dejstva i slanjem odgovarajuće vojne literature (prevoda borbenih pravila za tehničke jedinice Crvene armije) uticati da se štabovi osposobljavaju za sve složenije borbene zadatke. Međutim, tokom januara nije se moglo mnogo uraditi na obuci boračkog sastava. Stalne borbe i pokreti, teški smještajni uslovi na planinskom zemljištu i dubok snijeg onemogućavali su taj red. Zato su novi borci u jedinicama ušli u teške borbe s malo znanja i obučenosti za ratovanje, pa se tokom januara broj izbačenih iz stroja povećavao. Ali, i pored toga i teškoća koje su jedinice imale zbog nedostatka naoružanja za dio novih boraca i oskudice u minobacačkoj municiji, štab divizije cijenio je, sredinom januara, da »divizija kao cjelina zadovoljava i sposobna je za izvršenje zadatka, jer još uvijek u brigadama

28) Isto.

29) Isto.

30) Isto, pismo političkog komesara 3. korpusa političkim komesarima divizija, brigada i bataljona, 9. 1. 1945, dok. br. 30.

imaju dobra i sigurna jezgra starih boraca i rukovodilaca.«³¹⁾ On je opravdano očekivao da će jedinice brzo dostići raniju borbenost i udarnost.

2. *Dejstva oko Vlasenice i na drumu do Sokolca*

Poslije razbijanja četničke grupacije, snage 3. i 14. korpusa bile su, početkom januara 1945. godine, grupisane u tuzlanskom basenu, u dolini Drine i na Majevidi. Na pravcu Sokolac - Vlasenica - Drinjača nije bilo naših jedinica, osim manjih dijelova koji su obezbjeđivali organizacije NOP-a i organe narodnih vlasti u rejonu Vlasenice. Politička rukovodstva, odbornici jednog broja narodnooslobodilačkih odbora i osoblje komandi mjesta s područja Romanije i Glasinca povukli su se ispred četničke grupacije u Vlasenicu i u Birač. Tako je cio prostor od Glasinca do Birča privremeno prepušten neprijatelju.³²⁾ Međutim, u vrijeme povlačenja njemačkih snaga iz doline Drine, od Drinjače do Bijeljine, komanda Grupe armija »E« je očekivala da će se zbog toga pojačati pritisak jedinica NOVJ duž drumova Vlasenica - Sokolac i Višegrad - Sokolac. Da bi to sprečila, 20. decembra je stavila u zadatak 5. SS korpusa da izvrši zaprečavanje puta Sokolac - Vlasenica na taj način što će isturiti odrede za osiguranje. Potrebu kontrole drumova prema Vlasenici vezala jene samo radi obezbjeđivanja glavnog odstupnog pravca (Višegrad - Sarajevo), nego i za namjeru da njime uskoro, čim joj mogućnosti dozvole, uputi odgovarajuće snage iz rejona Sokoca radi ponovnog posjedanja doline Drine, nizvodno od Drinjače.³³⁾

Nekoliko dana kasnije, 26. decembra, komandi tog SS korpusa je saopštena odluka da će joj se potčiniti 963. tvrđavska brigada i dva-tri kažnjenička bataljona čim stignu u Višegrad. Bilo je predviđeno da se te jedinice u najkraćem roku osvježe i popune hranom u rejonu Podromanije i da krenu preko Vlasenice sa zadatkom da na odsjeku Drinjača - Zvornik organizuju odbranu na lijevoj obali Drine. Komanda Grupe armija »E« je planirala da ta tvrđavska brigada svoj zadatak izvršava uz korišćenje i saradnju četničkih odreda generala Trifunovića, tj. četničke grupacije.³⁴⁾

31) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 71.

32) Isto, IX/8, cit. dok. br. 100.

33) Isto XII/4, cit. prilog 2, str. 1200.

34) Isto, str. 1203.

Vjerovatno obaviješteno o porazu tih četničkih snaga u rejonu Tuzle, njemačko komandovanje je požurilo da u pravcu Vlasenice uputi predviđene snage. Preko svoje izviđačke službe i mještanskih četnika je znala da na tom pravcu nema jačih snaga NOVJ. Već uveče 1. januara 1945. godine u Vlasenicu je izbila glavna njemačke 963. brigade. U varošici su bili okružni komiteti KPJ za Birač i za Romaniju, Srebrenički NOP odred, organi narodne vlasti, komande mjesta i druge ustanove. Pred ulazak neprijatelja u grad, Srebrenički odred je povukao obezbjeđenje sa Orlovače, a njegovog stražara, koji je bio na ulazu u varošicu neprijatelj je zarobio. Njegova prethodnica ušla je u mjesto; primijećena je tek kad je bila u centru, kada su njemački vojnici počeli da se objašnjavaju sa stražarem pred zgradom u kojoj se nalazila OZN-a, misleći vjerovatno da se u gradu nalaze četnici. Tada je došlo do pucnjave i u početku prethodnica je potisnuta iz grada. Ali, Nijemci su uveli u borbu svoje čelne jedinice i brzo zaposjeli Vlasenicu. Odmah su oko nje isturili potrebne snage na liniju Zalukovik - Orlovača - Gradina (k. 604) - Džemat. Duž drumu od Sokoca ostavljena su obezbjeđenja u Kramu, Han-Pijesku i Kraljevom Polju.³⁵⁵

Na pojavu neprijatelja u Vlasenici, u tom pravcu su orijentisane 20. i 23. brigada 45. divizije 14. korpusa sa zadatkom da zaustave njegov prodor prema Zvorniku. Istog dana (1. januara) je štab 3. korpusa naredio štabu 27. divizije da uputi dio svojih snaga ka Vlasenici sa zadatkom da odbace neprijateljeve prethodnice ka jugu. Taj zadatak je dodijeljen 20. romanijskoj brigadi.³⁶⁶ Ona je već 2. januara krenula iz rejonu Đurđevika preko Bijelog Polja i Šekovića ka selu Cikote, gdje je stigla oko ponoći. Tokom pokreta i u rejonu razmještaja dobijeni su podaci da se u Vlasenici nalaze znatno jače snage nego što se pretpostavljalo. Zbog toga je štab 20. brigade o tome odmah izvjestio štab divizije, koji je odlučio da se privremeno odustane od napada na neprijatelja u toj varošici.³⁷¹

Istovremeno su štabovi 2. armije i 3. i 14. korpusa, na osnovu primljenih izvještaja,³⁸¹ pregrupisali svoje snage i otpočeli

35) ACK SK BiH, f Obi. kom za ist. Bosnu, izvještaj OK KPJ za Birač Obilasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu, 4. 1. 1945. godine, br. reg. 342, i Zbornik NOR, IV/32, zapovijest štaba 2. armije od 5. 1. 1945, dok. br. 25.

36) Zbornik NOR, IV/32, izvještaji štabova 27. i 45. divizije od 15. 1. 1945, dok. br. 71 i 73.

37) Isto, cit. dok. br. 71, Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 537 i A VII, k. 1112A, cit. br. reg. 104.

38) Štab 14. korpusa je, 3. 1. 1945. godine, izvjestio štab 2. armije da se u Vlasenici nalaze njemačke snage s nešto motorizacije, oko Srebrenice - 3.000 ustaša, a oko Papraće i južno od Capardi oko 1.500 četnika (Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 15).

pripreme da se uništi ili bar odbaci na jug neprijateljeva grupa koja je podrta u Vlasenicu. Već 3. januara je štab 3. korpusa naredio da se cijela 27. divizija orijentiše ka Vlasenici s opštim zadatkom da napadne neprijatelja i da ga progoni kajugu.³⁹⁾ Kako je njemačka 963. brigada u toku 4. januara preduzela izviđanja prema sjeveru, a njeni dijelovi ispoljili poseban interes za pravac Vlasenica - Šekovići - Capardi, štab 2. armije je, na osnovi tih i drugih podataka, cijenio da je vjerovatna namjera neprijatelja da se probije u sjevernom pravcu, eventualno da zauzme Tuzlu i ovlada glavnim komunikacijama u istočnoj Bosni.⁴⁰⁾ Odlučio je da te namjere osujeti na taj način što će 25. i 27. divizija uništiti ili odbaciti kajugu njemačke snage u Vlasenici. U zapovijesti je precizirao da 25. divizija, pošto smijeni 45. diviziju, napada neprijatelja najpogodnijim pravcem i da njena desna granica dejstva po potrebi obuhvata Vlasenicu sa zapada, a 27. diviziji - da sadejstvuje 25. diviziji napadom na neprijatelja u Vlasenici najpogodnijim pravcem sa zapada i da dejstvuje na komunikaciju Han-Pijesak - Vlasenica sa zadatkom njenog presijecanja i zauzimanja Han-Pijeska.⁴¹⁾

U realizaciji te ideje napada na ojačanu 963. tvrđavsku brigadu (skica br. 22), došlo je do više propusta. Zbog toga je nužno nešto više reći o samoj zamisli napada na neprijatelja i organizaciji sadejstva između 27. i 25. divizije.

Na početku treba primjetiti da štab 2. armije nije posvetio neophodnu pažnju vremenu u smislu prostora (trajanja), kao važnom faktoru u realizaciji iskrskog zadatka. On je predvidio smjenu 45. divizije, koja je bila najbliža Vlasenici, i time dao mogućnost neprijatelju da bolje organizuje odbranu. Osim toga, u zapovijesti divizijama nije odredio glavne pravce napada, niti je dovoljno precizno izvršio razgraničenje između njih. Određujući da desna granica 25. divizije po potrebi obuhvati Vlasenicu sa zapadne strane, stvorio je uslove da se narednih dana ta nepreciznost razvije u slabu organizaciju napada na neprijatelja.

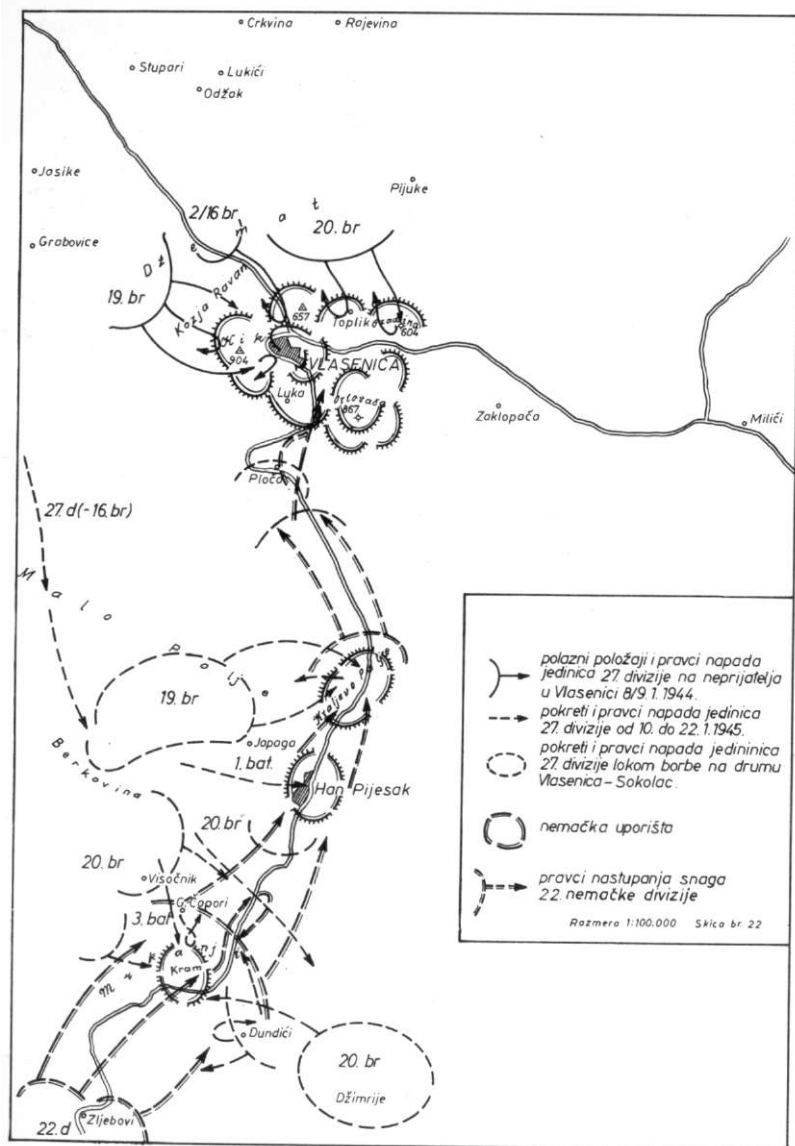
Na osnovu armijske zapovijesti, štab 3. korpusa je istog dana izdao svoju, u kojoj je precizirao:

»XXVII divizija sadejstvuje sa XXV divizijom u napadu na Vlasenicu i Han-Pijesak, sa zadatkom uništenja ove neprijateljske grupe ili odbacivanja ove prema jugu. Granice zone dejstva / desno: Mrkalji - Džimrije, a lijevo drum Šekovići - Vlasenica -

39) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 71.

40) Isto, zapovjest štaba 2. armije od 5. 1. 1945, cit. dok. br. 5.

41) Isto.

Borbe oko Vlasenice i na drumu do Sokolca

Radava. Lijevo hvata vezu sa jedinicama XXV divizije i sa njima koordinira svoj rad«. ⁴²⁾

Štab 14. korpusa je svoju zapovijest izdao 6. januara. U njoj je 25. diviziji dodijelio zadatak »... da se rasporedi na prostoriji Jasen - Stupari - Rajevina - Pijuke - Sokolovina. Sa ove prostorije posjesti polazne položaje za napad i 9. januara zorom preduzeti napad na neprijateljski garnizon u Vlasenici.

Desno od XXV divizije na pravcu Turalići - Malo Polje - Kameniti Dolovi napadače XXVII divizija, sa kojom uhvatiti i održavati tijesnu vezu«. ⁴³⁾

Iz tih korpusnih zapovijesti vidi se neusaglašenost u definisanju zadatka 27. i 25. divizije i granice između njih.

Glavnina 27. divizije krenula je 4. januara iz rejona Tuzle i narednog dana se razmjestila: 19. birčanska brigada na prostorijski Strmica, Trnovo, Dopasci, a 16. muslimanska brigada - u rejon Selište, Dobrić i Korjen. Još od ranije se 20. romanijska brigada nalazila u rejonu sela Cikote (zaseoci: Milovanovići, Crkvina, Lukići i Odžak). ⁴⁴⁾ Tako se 27. divizija našla gotovo pozadi rejona u koji je trebalo da stigne 25. divizija da smijeni jedinice 45. divizije. Zašto se to desilo - odgovor se ne može naći u raspoloživim izvorima. Najvjerojatnije, štabovi oba korpusa i 27. divizije nisu mnogo vodili računa o dodijeljenim rejonima razmještanja i odjecnima napada njihovih jedinica, pa su bez međusobnog konsultovanja vršili njihov raspored. Nije isključeno da su i smještanje mogućnosti - bolje rečeno: nemogućnosti, jer je Birač bio upustošen - uticale na takvo gomilanje jedinica.

Ali, i slaba veza između štabova imala je odgovarajući uticaj na te propuste. Ona gotovo nije ni postojala između štaba 20. romanijske brigade i jedinica 45. divizije. Dijelovi 20. i 23. brigade te divizije su, u toku 5. i 6. i 6/7. januara, napadali neprijatelja u Vlasenici, ali bez značajnijih taktičkih rezultata. ⁴⁵⁾ Štab 27. divizije nije bio zadovoljan što u tim napadima nije učestvovala 20. romanijska brigada, jer joj je, 6. januara, naredio da sadejstvuje jedinicama 45. divizije, pa je od njenog štaba tražio izjašnjenje što dobijeni zadatak nije izvršen. Ispostavilo se, međutim, da štab te brigade nije bio obaviješten o tim napadima, iako se nalazio u neposrednoj blizini jedinica 45. divizije. ⁴⁶⁾

42) Isto, zapovijest štaba 3. korpusa od 5. 1. 1945. dok. br. 27.

43) Isto, zapovijest štaba 14. korpusa od 6. 1. 1945. godine, dok. br. 33.

44) Isto, cit. dok. br. 71.

45) Isto, izvještaj štaba 45. divizije štabu 14. korpusa, 15. 1. 1945, dok. br. 73.

46) Isto, cit. dok. br. 71.

Izbijajući u Birač, štab 27. divizije je, 7. januara, predložio štabu 3. korpusa da 27. divizija odustane od napada na neprijatelja u Vlasenici, da se umjesto toga 16. i 19. brigada orijentišu na prostoriju Milići - Srebrenica, a 20. da se prebaci na Malo Polje, u rejon između Vlasenice i Han-Pijeska, radi napada na komunikaciju kojom se služio neprijatelj. Taj predlog je obrazložio time što su se prema Vlasenici nalazile dvije divizije 14. korpusa a prostorija na kojoj su bile one i 27. divizija nije obezbjeđivala ni smještaj tolike vojske niti uslove za snabdijevanje mesom iz lokalnih izvora jer je bila opustošena. Međutim, štab 3. korpusa nije prihvatio taj (sasvim opravdani) predlog. On je 7. januara uputio štabu 14. korpusa obavještenje o tome da će 27. divizija narednog dana u 24 časa napasti neprijatelja u Vlasenici, da je glavni pravac napada Kozja Ravan - Kik (k. 904) - Luke, a pomoćni Rajevina - Muslimanski Džemat - Drum (trig. 657) - Vlasenica, da štab divizije moli da jedinice 25. ili 45. divizije sadejstvuju u napadu pravcem Milići - Zaklopača - Vlasenica, sa zadatkom da obavezno ovladaju Orlovačom koja je najvažniji položaj u odbrambenom sistemu neprijatelja u Vlasenici i da štab 14. korpusa obavijesti štab 3. korpusa »... 8. ovog mjeseca do 10 časova da li će Vaše jedinice moći učestvovati u napadu u zakazano vrijeme kako bi mogli o tome obavijestiti Diviziju«. Na tom dokumentu se vidi da gaje štab 14. korpusa proslijedio štabu 25. divizije koji gaje zaveo 10.1 1945. godine. Štab 3. korpusa je, 8. januara, izvijestio i štab 2. armije daje obavijestio štab 14. korpusa da će 27. divizija tog dana u 24 časa napasti neprijatelja u Vlasenici. Kako tom prepiskom nisu mogli biti utvrđeni neophodni elementi za sadejstvo u planiranom napadu, pred sam napad uveče 8. januara, sastali su se komandant 27. divizije Miloš Zekić i komandant 14. korpusa Radivoje Janković Brađonja i dogovorili se o »akcijama i sektorima«. Ali, tim dogovorom nije moglo ništa bitno da se riješi: 25. divizija je kasnila, a 27. divizija je napadala u predviđeno vrijeme. Jedino je dogovoreno da se poslije napada 27. divizije (ako ona ne ovlada Vlasenicom) u borbu uvedu - kao drugi talas - dijelovi 45. divizije. Dakle, osnovna slabost u organizaciji napada na neprijatelja u Vlasenici - počesno angažovanje snaga - ostalo je neriješeno. Zbog tih okolnosti, borba za Vlasenicu je počela prema ranijoj odluci štaba 27. divizije: da 19. birčanska brigada napad na neprijatelja vrši sa tri bataljona u predviđeno vrijeme (8. januara u 24 časa) pravcem selo Grabovica - Kik (trig. 904) - Vlasenica, ojačani 2. bataljon 16. muslimanske

brigade - u zahvatu drumu Šekovići - Vlasenica, a 20. romanij-ska brigada - pravcem Cikote - Vlasenica.⁴⁷¹

Neprijatelj je imao dovoljno vremena da solidno organizuje odbranu u rejonu Vlasenice. Na njenim prilazima posio je jake topografske tačke: Kik (trig. 904), Gradinu (k. 604) i Orlovaču (k. 867), na ivici varošice se utvrdio, a zgrade od tvrdog materijala podeseo za odbranu. U utvrđivanju i u odbrani je svakako 963. tvrđavska brigada bila dobro obučena i osposobljena. Za fortifikacijsku organizaciju ona je oko Vlasenice iskoristila ranije rovove i bunkere koje su u decembru obnovile i dopunile njemačke borbene grupe.⁴⁸¹

O brojnom stanju i naoružanju 963. tvrđavske brigade nema pouzdanih podataka. Takođe, nije bilo moguće utvrditi da li se tada s njom u Vlasenici nalazio i neki od navedenih njemačkih kažnjeničkih bataljona. S obzirom na tadašnje brojno stanje njemačkih jedinica koje su se povlačile od Višegrada, a i na to da se ona osvježavala u rejonu Podromanije (gdje se mogla i popuniti), nije pretjerana procjena daje imala 3.000 do 4.000 borca i starješina,⁴⁹¹ to jest da je bila brojno jača od dviju brigada i jednog bataljona 27. divizije koji su je napadali. Kada

47) Isto, i AVII, k. 272A, br. reg. 13-10, k. 408A, cit. br. reg. 4/72-8/1, k. 1090, br. reg. 5/4, Milojica Pantelić, 25. divizija, Vojnoizdavački zavod, 1977, str. 138 i 145.

48) Ahmet Donlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 238 i AVII, k. 1112, operacijski dnevnik 19. birčanske brigade, br. reg. 2-11, i k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

49) U zapovijesti štaba 2. armije od 5. januara 1945. godine se kaže da jačina njemačkih snaga koje su s manjom motorizacijom, stigle u Vlasenicu 1. januara, -još nije utvrđena. Takođe, ni štabovi 3. i 14. korpusa, u toku 5. odnosno 6. januara, nemaju podatke o jačini tih neprijateljevih snaga. Tek 10. januara je štab 3. korpusa izvijestio štab 2. armije daje njegov obavještajni oficir, koji je bio sa 27. divizijom, između ostalog javio i sljedeće: »... Od njemačkih zarobljenika su dobiveni podaci o Vlasenici, i to: u Vlasenici se nalaze 3 bataljona. Svega 1200 vojnika. Naoružanje 2 topa, 10 bacača. U bataljonu po 3 čete, svaka po 3 šarca...« U izvještaju štaba 27. divizije od 15. 1. 1945. godine takođe se govori daje u Vlasenici bilo 1.200 Nijemaca iz 22. divizije sa 3 do 4 topa i nekoliko minobacača. U relaciji 14. korpusa od 20. 1. 1945. godine se, takođe, navodi da su njemačke snage u Vlasenici bile tri kažnjenička bataljona i da su ukupno imale 1.200 vojnika (Vidi: Zbornik NOR, IV/32, dok. br. 15, 25, 27, 33, 71, 73, 94 i 101).

Teško je vjerovati da bi komanda Grupe armija »E« jednoj tako brojno i po naoružanju slaboj jedinici dodijelila zadatak da se iz Sokoca probije preko Vlasenice i da organizuje odbranu na Drini od Drinjače do Zvornika, Ako se ima u vidu da je 41. njemačka tvrđavska divizija, takođe u sastavu Grupe armija »E«, u novembru 1944. godine imala oko 10.000 vojnika i 2.000 Konja (Zbornik NOR, XII/4, dok. br. 174), nije nerealno cijeniti daje 963. tvrđavska brigada imala bar trećinu njenog brojnog stanja. Osim toga, treba imati u vidu da je ona ojačana sa dva kažnjenička bataljona, koji ukupno nisu imali manje od 1000 boraca.

se tome doda daje 27. divizija imala sasvim malo minobacačke municije, njene mogućnosti da savlada jačeg neprijatelja bile su, u datom slučaju, vrlo ograničene.

Jedinice 27. divizije nisu počele napad istovremeno: u pola noći između 8. i 9. januara napao je jedino ojačani bataljon 16. brigade, a ostale jedinice su kasnile i do dva časa. Na desnom krilu je 19. birčanska brigada imala pred sobom jedno od najjačih uporišta - Kik. Njeni bataljoni su uspjeli da zauzmu dio tog položaja, ali se neprijatelj uporno branio iz preostalih rovova i bunkera kojimaje bilo teško prići. Kasnije je te položaje tukao i pt top 16. brigade. Imao je nekoliko pogodaka, ali bez značajnijih efekata na neprijatelja koji je ostao na Kiku. Na centru je ojačani bataljon 16. brigade ovladao grobljem i uhvatio se prvih kuća, gdje je bio zaustavljen. Lijevokrilna 20. romanijska brigada trebalo je da sa tri bataljona napadne Orlovaču. Međutim, četiri njena bataljona su zaustavljena sjeverno od drumu koji od Vlasenice ide prema Milićima i Drinjači i nisu došla u priliku da izvrše napad gdje im je bilo određeno. Jedino su uspjeli da zauzmu dio položaja na Topliku i Gradini.⁵⁰ Iako je tim djelimičnim uspjesima bataljona 16. i 20. romanijske brigade njemačka odbrana na sjevernim prilazima Vlasenici bila načeta, neprijatelj je na svim dijelovima svoje kružne odbrane zaustavio jedinice 27. divizije. Upadjedne ojačane čete 19. birčanske brigade u jugozapadni dio varošice nije mogao da izmijeni situaciju.⁵¹ Ni uvođenje u borbu, u 4 časa 9. januara, jednog bataljona 18. brigade 25. divizije i tri bataljona 20. brigade 45. divizije nije dalo povoljne rezultate.⁵² Kako tokom noći nisu bili zauzeti najvažniji položaji, štab 27. divizije je riješio da se jedinice pod njegovom komandom povuku na polazne položaje, što su one uradile oko 7 časova. U tom napadu 27. divizija je imala ukupno 15 mrtvih, 5 nestalih i 26 ranjenih boraca i starješina.⁵⁴

Borbe protiv neprijateljevih snaga u Vlasenici su nastavljene 9. januara i narednih dana. Namjera je bila da se sa 25. divizijom ijednom brigadom 45. divizije savlada njemački garnizon, a da glavnina 27. divizije ovlada drumom Sokolac - Vlase-

50) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 71, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 238-9, AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11 i k. 1112A, cit. br. reg. 104.

51) Nikola Andrić, cit. čl. n. d., str. 440 i AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

52) Zbornik NOR, IV/32, izvještaj štaba 25. divizije štabu 14. korpusa, 18. 1. 1945, dok. br. 94.

53) Isto, izvještaj štaba 45. divizije štabu 14. korpusa, 15. 1. 1945, dok. br. 73.

54) Isto, cit. dok. br. 71.

nica i izoluje okruženog neprijatelja u Vlasenici. Bila je to bolja i realnija odluka od ranije. Na pravac od Sokoca, koji su tada branile slabiji njemački dijelovi, prebačena je glavnina 27. divizije dok su u napad na 963. brigadu upućene naše najmanje trostruko jače snage od nje. Time su se stvarale realne pretpostavke da se neprijateljeva grupa u Vlasenici bar razbije.^{55†}

U duhu te zamisli je štab 3. korpusa, neposredno poslije obustavljanja napada na neprijatelja u Vlasenici, naredio 27. diviziji da se sa dvije brigade postavi na liniju Kram - Han-Pijesak - Ploča (iznad Vlasenice), sa zadatkom da ovlada drumom do Sokoca, a jednu brigadu da uputi u srebrenički kraj.^{56†} Prema tom naređenju odlučeno je da 19. birčanska i 20. romanijska brigada krenu prema Han-Pijesku i da s njima neposredno komanduje komandant divizije, a da se 16. muslimanska brigada sa štabom divizije i prištapskim jedinicama uputi u rejon Šrebrenice.^{57†}

Na drumu od Sokoca njemačke trupe su u vrijeme prodora ka Vlasenici uspostavile uporišta u Kramu, Han-Pijesku i na Kraljevom Polju. Prema izjavi komandanta 963. tvrđavske brigade, koju je dao kao zarobljenik poslije rata, u njima su bili raspoređeni ojačani vodovi. U izvještajima štaba 27. divizije od 11. (ili 12) januara ocijenjeno je da se tada na Kramu i Kraljevom Polju nalazilo ukupno oko 200 Nijemaca, a od 13. januara se precizira da na Kramu ima 250 Nijemaca sa 1 pt topom, 1 pa topom («flakom»), 1 tenkom i nekoliko minobacača.⁸¹ O posadi u Han-Pijesku nema podataka u izvorima. Ako se sudi po tome da je svako od tih uporišta imalo navedena teža oruđa, onda se tvrdnja pomenutog njemačkog komandanta da su se u njima nalazili ojačani vodovi - ne može uzeti za pouzdanu.

Glavnina 27. divizije se već 10. januara našla na Malom Polju. Komandant divizije je odlučio da 20. romanijska brigada napadne neprijatelja u Han-Pijesku i Kramu i poslije toga da se razmjesti u rejon sela Gornji Capori, Mrkalji i Džimrije, sa zadatkom da spriječava neprijatelja da se koristi drumom od Sokoca do Han-Pijeska; 19. birčanskoj brigadi dao je zadatak da iz rejona sela Malog Polja, Japaga i Berkovine ovlada neprijateljevim uporištem na Kraljevom Polju.^{59†}

55) Isto, izvještaj 14. korpusa štabu 2. armije, 20. 1. 1945, dok. br. 101 (Na dan 1. januara 1945. godine 25. divizija je imala 10.992 borca i starješinu, 333 puškomitraljeza i mitraljeza, 310 mašinki, 107 pt pušaka i 43 minobacača. Zbornik NOR, IV/32, dok. br. 2).

56) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 71.

57) Isto, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 10. 1.1945. gidine, dok. br. 50.

58) Isto, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 12. 1. 1945, dok. br. 58.

59) AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

Tih dana je prostorija na koju je stigla glavčina 27. divizije bila pokrivena dubokim snijegom. Većina sela je bila od ranije popaljena, pa su uslovi smještaja bili vrlo teški. U preostale kuće, štale i improvizovane kolibe i bajte nagomilala se masa boraca koji, zbog tih prilika, nisu imali uslova za odmor i okrepljenje. Uz to je problem ishrane bio neobično težak. Na terenu se nije moglo gotovo ništa naći od hrane. Preostalo stanovništvo je gladovalo i oslanjalo se na skromna »sledovanja« koja su dodjeljivale narodne vlasti iz Birča. Zato je ishrana jedinica 19. i 20. brigade gotovo isključivo zavisila od dotura iz korpusnih skladišta iz rejonu Tuzle do Šekovića. Tu je divizijska komora svakodnevno preuzimala hranu i druge potrebe i na tovarnim konjima ih prebacivala uz strmu Javor-planinu, savlađujući po snijegu visinsku razliku od blizu 800 metara. Te velike teškoće u smještaju i ishrani biće stalno prisutne u izvršenju dobijenih zadataka. One će naročito pogoditi nove borce, još nepripremljene i nenavikle na teške napore i odricanja s kojima se tih dana susretala glavčina 27. divizije.⁶⁰

Za napad na neprijatelja u Han-Pijesku štab 20. romanijske brigade je odredio 1. a u Kramu-3. bataljon, a glavčinu brigade zadržao u rezervi. Rano izjutra (u 3 časa) 11. januara 1. bataljon je iznenadio neprijatelja i poslije kraće borbe zauzeo Han-Pijesak. Nijemci su imali 25 mrtvih i 1 zarobljenog, a pored druge opreme zaplijenjen im je minobacač 81 mm. Napad na uporište u Kramu nije uspio. Tu je otkriven teren više nego dubok snijeg onemogućio iznenađenje. Isto je bilo i s napadom dijelova 19. birčanske brigade na uporište na Kraljevom Polju. Pa ipak, zauzimanjem Han-Pijeska glavčina 27. divizije je, već 11. januara, prekinula vezu između Sokoca i Vlasenice i tako djelimično izvršila dobijeni zadatak.⁶¹

Radi povoljnijih smještajnih uslova sva se 20. romanijska brigada, u toku 12. januara, prebacila na južnu stranu drumu Sokolac - Vlasenica i razmjestila u rejon sela Džimrija, s namjerom da odatle narednih dana vrši napade na uporište u Kramu i na kolone koje se budu kretale prema Han-Pijesku.

Nove napade na uporišta na Kramu i Kraljevom Polju obje brigade su vršile noću, nastojeći da tako lakše savladaju otkriven teren i olakšaju dejstvo bombaških grupa. Međutim, njemačke posade se nisu dale iznenaditi: gustom vatrom su spre-

60) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 71.

61) Isto, Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 538, AVII, k. 1112A cit. br. reg. 10-4. U operacijskom dnevniku 19. birčanske brigade se navodi da njene jedinice u toku 11. januara 1945. godine nisu vodile borbu. (AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11).

čavale prilaz svojim otpornim tačkama, koje nije bilo moguće neutralisati bez vatre težih oruđa. Osim toga, neprijatelj se aktivno branio. U toku 13. januara pokušavao je napadima od Krama i od Vlasenice da zauzme Han-Pijesak i da ojača svoje uporište na Kraljevom Polju. Jednu kolonu od oko 15 kamiona odbacili su dijelovi 20. i 19. brigade, uništivši tom prilikom dva kamiona i dvojica štapska kola. Međutim, kolona koja je imala oko 250 vojnika probila se od Vlasenice i ojačala uporište na Kraljevom Polju.⁶²¹

Izgleda, tog dana je posada uporišta u Kramu bila u krizi. Na prostoriji Rogatica - Sokolac tada je već bila pristigla glavina njemačke 22. divizija. Da bi odbacio 20. romanijsku i 19. birčansku brigadu, komandant te divizije uveo je, 14. januara, u rejonu Krama u borbu svoj 16. grenadirski puk, ojačan sa dva artiljerijska diviziona, sa zadatkom da se probije do Han-Pijeska. Ali, tog dana je 20. brigada i zadržala njegov napad i ponovo, noću 14/15. januara, napala neprijatelja u Kramu. Naravno, njeni dijelovi nisu mogli postići uspjeh protiv tako jakog neprijatelja. Iste noći su i jedinice 19. brigade obnovile napad na Kraljevom Polju i zauzele gotovo cijelo uporište, izuzev jedne veće kuće, u kojoj su se Nijemci bili zabarikadirali, i rovova oko nje, odakle su se uporno branili; u toku borbe su zapaljena dva neprijateljeva magacina i pet kamiona, a zaplijenjeno je nešto oružja i opreme.⁶³¹

Da bi otklonio opasnost koja se nadvila na njegove snage na Kraljevom Polju, neprijatelj je i 15. januara preduzeo napad od Krama i od Vlasenice prema Han-Pijesku. Ojačani 16. grenadirski puk tek je uveče odbacio 20. romanijsku brigadu⁶⁴¹ preko linije Dundić - Čapori, ali te noći je Han-Pijesak ostao u rukama 27. divizije, pa je uporište na Kraljevom Polju i dalje bilo izolovano.⁶⁵¹ Pokušaj prodora neprijatelja od Vlasenice osujetile su jedinice 25. divizije. Jedan bataljon njene 16. briga-

62) Isto.

63) AVII, k. 272A, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije 15. 1. 1945, br. reg. 27-10, Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 71, XII/4, zapovijest njemačke 22. pješadijske divizije od 16. 1. 1945, dok. br. 198, Mitar Minić, cit. čl.n. d., str. 538-9, i Friedrich - August Metzsch, Die Geschichte der 22. infanterie - divizion 1939-1945, Verlag Hans - Henning Podzun - Kiel, 1942, str. 76-7.

64) U zapovijesti 22. njemačke divizije od 16. januara 1945. godine se kaže daje ojačani 16. grenadirski puk od 14. januara »u napadu protiv dobro naoružanih i ogorčeno borbenih bandi...«. Ističući tako borbenu vrijednost jedinica 19. birčanske i 20. romanijske brigade, njemačko komandovanje i dalje upotrebljava svoj uobičajeni termin za jedinice NOV i POJ koje su, u redovima Antihitlerovske koalicije, bile uvažena i visoko cijenjena armija nove Jugoslavije.

65) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 71.

de je, još 13/14. januara, zaposio bez borbe Ploču iznad Vlasenice. Kada je prije podne 15. januara neprijateljeva kolona (od oko 600 vojnika) pokušala da se probije iz Vlasenice, taj bataljon ju je dočekaao na bliskom odstojanju i odbacio nazad.^{66'}

Iako se ojačana 963. njemačka tvrđavska brigada već deset dana uspješno branila i vezala naše jake snage za sebe, njene mogućnosti otpora bile su pri kraju. Zato je sredinom januara komandant Grupe armija »E« riješio da od Sokoca ka Vlasenici uvede ojačanu 22. pješadijsku diviziju. Njemačko komandovanje je tada imalo podatke da se 3. korpus nalazi na prostoriji Vlasenica - Zvornik - Tuzla - Olovo, a da je glavnina 14. korpusa još uvijek oko Valjeva ali da su njegovi dijelovi, od kraja decembra, u pokretu ka Tuzli. Bojeći se pojačavanja snaga NOVJ u istočnoj Bosni, koje su ugrožavale i njen front u Sremu i odstupne pravce ka Sarajevu i u dolini Bosne, komanda Grupe armija »E« je računala da prodorom te ojačane divizije u dolinu Drine ne samo otkloni te prijetnje, nego da, presjecanjem komunikacijskog pravca Beograd - Zvornik - Tuzla, parališe glavne snage 2. armije time što će im prekinuti dotur borbenih potreba i hrane. Već 16. januara je komandant 22. divizije naredio da ojačani 16. grenadirski puk (grupa »Bruns«) ubrzano produži napad u zahvatu drumu prema Vlasenici, s ciljem da što prije uspostavi vezu sa 963. brigadom. Pozadi njega je trebalo da nastupa ojačani 47. grenadirski puk (grupa »Lava«), a ojačani 65. grenadirski puk (grupa »Betman«) privremeno je ostavljen na Glasincu. Pukovi su dobili zadatak da unutar svojih sektora osiguraju drum i osposobe ga za saobraćaj u oba pravca, da izviđaju do 10 km u dubinu s težištem prema sjeverozapadu, da osiguranje i izviđanje vrše pokretima svojih jedinica i da budu stalno u gotovosti da u najkraćem vremenu mogu produžiti napad prema sjeveru.^{67'}

Istog dana kada je izdata ta zapovijest neprijatelj je obnovio napad prema Han-Pijesku. Vremenski uslovi bili su izvanredno teški. U njemačkim izvorima se navodi da se temperatura spuštala do -30°C, da je visina snježnog prekrivača bila oko jedan metar i daje na drumu svakud bila pustoš, da se nigdje

66) Isto i zapovijest štaba 25. divizije od 16. 1. 1945, dok. br. 83 i 94.

67) Zbornik NOR, XII/4, cit. dok. br. 198, i Fridrih-August Meč, cit. d, str. 76-7. (Pored navedena tri pješadijska puka, 22. njemačka divizija je imala još 22. artiljerijski puk sa četiri diviziona, 22. dopunski bataljon, 22. inženjerijski bataljon, 22. pa divizion, 22. bataljon za vezu i 22. bataljom feldžandarmerije. Kamioni i vozila koji nisu potrebni za borbu, a otežavaju pokretljivost trupa, upućeni su preko Sarajeva za Bosanski Brod. Pored 963. tvrđavske brigade, komandantu 22. divizije bili su potčinjeni i 1004. i 1005. tvrđavski bataljon).

nije imalo smjestiti. U takvim uslovima ne upuštajući se u odsudnije borbe, jedinice 20. romanjske brigade su - dejstvujući u bokove neprijateljevih kolona prepadima ili ih sačekujući u zasjedama - cio dan uspješno usporavale mnogo nadmoćnijeg neprijatelja koji je tek pred mrak dostigao Han-Pijesak. Odatle je nastavio prodor i spojio se sa dijelovima 963. brigade koji su se branili na Kraljevom Polju.⁶⁸¹ Prema izvještaju štaba 25. divizije, njemačke snage su tog dana vršile snažan pritisak i iz Vlasenice ka Ploči, a kolona koja je prodrila na Kraljevo Polje ili pak neprijateljevi dijelovi iz tog uporišta zauzeli su položaje desno od puta za Vlasenicu.⁶⁹¹ 1 sutradan, 17. januara, razgorjele su se borbe duž drumu od Krama do Ploča i oko same Vlasenice. Njemačke 22. divizije težila je da odbaci 20. romanjsku i 19. birčansku brigadu što dalje od drumu. Na više mjesta došlo je do borbi pojedinih četa i bataljona koji su, prepadima i iz zasjeda, nastojali da neprijatelju nanesu što veće gubitke i usporavaju njegove pokrete. Tom prilikom je uništeno 5 kamiona, a između ostale opreme zaplijenjene su 4 mašinke. Vrijeme je bilo hladno, nemali broj boraca je bio slabo obučen i odjeven, pa je u toku ovog i prethodnog dana u jedinicama tih brigada oko 50 boraca dobilo premrzline na nogama i drugim dijelovima tijela. I njemačke trupe su još teže bile pogođene vremenskim neprilikama. Za osam dana je samo iz 47. puka 241 vojnik zbog bolesti upućen u bolnicu, a od 330 teglećih grla (konja) 80 su uginuli.⁷⁰¹

Tek uveče 17. januara prednji dijelovi 16. grenadirskog puka su se probili u Vlasenicu i deblokirali okruženu 963. brigadu. Time je 22. divizija izvršila prvi dio svoga zadatka: razvila se od Sokoca do Vlasenice i zaposjela drum između ta dva mjesta. U toku prodiranja pojačala je posade na Kramu i Kraljevom Polju i ponovo uspostavila uporište u Han-Pijesku i istovremeno očistila snijeg sa drumu i osposobila ga za saobraćaj. Njene snage su aktivnim dejstvima nastojale da jedinice 27. divizije što dalje odbace od drumu.

U takvoj situaciji, glavnina 27. divizije nastavila je i narednih dana da vrši bočni pritisak na pukove 22. divizije. On se ost-

68) Zbornik NOR, IV/32, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 17. 1. 1945, dok. br. 87 i FHdrih-August Meč, cit. d, str. 78.

69) AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11 i k. 1112A, cit. br. reg. 10-4, Zbornik NOR, izvještaj štaba 25. divizije štabu 14. korpusa, dok. br. 94.

70) Zbornik NOR, IV/32, izvještaji štaba 3. korpusa štabu 2. armije od 17. i 19. 1. 1945, dok. br. 87 i 94; IV/33, izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 1.2. 1945, dok. br. 6, AVII, k. 272A, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 18. 1. 1945, br. reg. 34/10, Fridrih August Meč, cit. d., str. 77.

varivao prepadima i zasjedama manjih četa i bataljona na onim mjestima gdje je drum prolazio kroz šumu na neprijateljeve dijelove koji su se kretali između navedenih uporišta. U tim dejstvima obje brigade su nanosile gubitke njemačkim trupama, dolazile do plijena, a u jednom od takvih prepada, 19. januara, dijelovi 20. romanijske brigade su kod zarobljenog podoficira (kurira) zaplijenili već pominjanu zapovijest komandanta 22. divizije od 16. januara. Odmah je sa njenim sadržajem upoznat štab 3. korpusa,⁷¹ a dva dana kasnije dostavljen mu je taj dokument. Međutim, i neprijatelj je bio oprezan i drzak. Tako su njegovi dijelovi, maskirani u bijele ogrtače, 22. januara iznenadili 1. bataljon 20. romanijske brigade u selu Mrkaljima i naniželi mu gubitke od 18 mrtvih i nestalih i 12 ranjenih.⁷²

Zbog prodora 22. njemačke divizije u Vlasenicu, a naročito kada su se iz njene zapovijesti saznale namjere neprijatelja, došlo je do postepene pregrupacije dijela snaga NOVJ u istočnoj Bosni, među njima i 27. divizije. Prvo je dio 20. romanijske brigade povraćen u rejon Visočnik - Berkovina, sjeverno od drumu; tog ili narednog dana je 19. birčanska brigada upućena sa platoa Malog Polja u podnožje Javor-planine radi zatvaranja pravca od Vlasenice ka Kladnju; na kraju je, 24. januara, i 20. romanijska brigada krenula u rejon Grbavica, Jasen i Trnovo, radi organizovanja odbrane na pravcu od Vlasenice prema Šekovićima.⁷³

Time su se završile borbe glavnine 27. divizije oko Vlasenice i na drumu između nje i Sokoca. U njima je 20. romanijska brigada uništila 16 kamiona i zaplijenila 4 puškomitraljeza, 5 mašinki, 40 pušaka, 1 radio-stanicu, 1 minobacač i drugu opremu.⁷⁴ Prema nepotpunim podacima, 19. birčanska brigada je uništila 5 kamiona i 2 putnička automobila, a među većom količinom razne vojne opreme zaplijenila je preko 7.000 metaka.⁷⁵ O gubicima koje su te brigade nanijele neprijatelju nema podataka u njemačkim izvorima.

Čitaocu neće biti teško da zapazi daje borbena efikasnost jedinica 27. divizije u borbama oko Vlasenice i na drumu prema Sokocu bila ispod ranijeg nivoa i da nije dala one efekte

71) Zbornik NOR, IV/32, izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 21. 1. 1945, dok. br. 106, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 21. 1. 1945, dok. br. 69, IV/33, cit. dok. br. 6 i AVII, k. 409, knjiga depeša 3. korpusa, br. reg. 2/1-8 i 3/4, 5-8, k. 1112A, cit. br. reg. 104.

72) AVII, k. 409, br. reg. 3/8-8, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

73) Zbornik NOR, IV/32, naređenje štaba 2. armije od 22. 1. 1945, i izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 24. 1. 1945. godine, dok. br. 108 i 119.

74) Mitar Minić, cit. čl, n. d., str. 538-9 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

75) AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

kakvi su postizani u borbama na komunikacijama između Višegrada i Sarajeva, u novembru i početkom decembra 1944. godine. O uzrocima koji su privremeno doveli do pada borbene efikasnosti jedinica bilo je riječi u prethodnom poglavlju. Međutim, njima treba dodati, kada je u pitanju napad na neprijatelja u Vlasenici noću 8/9. januara, i propuste u komandovanju. Iako su štabovi 2. armije i 3. i 14. korpusa slabom međusobnom koordinacijom bitno uticali da se taj napad izvede neorganizovano, s počesnim uvođenjem i angažovanjem snaga, ni štab 27. divizije ne može se sasvim isključiti iz onih koji su svojim radom uticali da se napad na neprijatelja u toj varošici završi s neuspjehom. Istina, komandant 27. divizije je pokušao da dogovorom sa komandantom 14. korpusa otkloni očiglednu nesaglašenost između jedinica koje su bile predviđene za taj napad. Time se, međutim, ništa nije moglo učiniti u pogledu angažovanja 25. divizije, jer je kasnila. Kada je odlučeno da se umjesto nje u borbu uvedu dijelovi 45. divizije, ali u 4 časa 9. januara, bilo bi opravdano daje i napad jedinica 27. divizije pomjeren za taj termin. Još bi bolje bilo da je riješeno da se sačeka dolazak 25. divizije i da je opšti napad na neprijatelja izvršen tek onda kada ona smijeni 45. diviziju. Time bi se izbjeglo počesno angažovanje snaga i bar neke od slabosti u organizaciji napada naših jedinica koje su u odnosu na ojačanu 963. njemačku brigadu imale više nego četverostruku brojnu (u ljudstvu) i materijalnu nadmoćnost.

Štab 2. armije nije bio zadovoljan radom potčinjenih jedinica u borbama u dolini Drine i oko Vlasenice. On je, 16. januara, uputio štabovima korpusa i 17. i 28. divizije sažet osvrt na propuste u tim dejstvima, među kojima je na prvo mjesto istakao počesno i nepovezano angažovanje jedinica, naredivši da se s tom (zaista dobrom) analizom proteklih dejstava upoznaju i daje izučiti svi štabovi (zaključno sa bataljonom), a da se na komandire četa, vodnike i desetare prenese ono što se na njih odnosi. Poslije toga, 7. februara, još jednom se osvrnuo na učinjene greške u borbama na sektoru Vlasenica - Drinjača - Zvornik, i oko Bijeljine, stavivši u zadatak da se te primjedbe izučiti zaključno sa štabovima brigada, a da se odgovarajući dijelovi prenesu na starješine u bataljonima i četama).⁷⁶⁾

76) (Zbornik NOR, IV/32, dok. br. 77).

3. *Borbe protiv ustaških i četničkih grupa*

Kada je glavnina 27. divizije krenula u napade na neprijateljeva uporišta na drumu Vlasenica - Sokolac, u srebrenički kraj je upućena 16. muslimanska brigada sa zadatkom da razbije tamošnje ustaške i milicijske jedinice, da zaplijeni što više oružja za dopunski bataljon divizije i da prikuplja hranu, jer se 19. birčanska i 20. romanijska brigada nisu mogle snabdijevati iz lokalnih izvora. S tom brigadom je krenuo i štab divizije sa divizijskim pozadinskim i drugim jedinicama. U to vrijeme je srebrenički kraj bio jedno od rijetkih područja istočne Bosne na koje su se zadržale relativno jake ustaške i milicijske snage. Od septembra 1944. godine, kada se 3. korpus orijentisao prema tuzlanskom basenu i Posavini, u tom kraju nije bilo jačih snaga NOVJ. Srebrenički NOP odred se više nalazio u Birču nego na svom terenu, jer nije mogao tamo da se održi. To je olakšalo neprijatelju da učvrsti svoju vojnu kontrolu nad tim krajem i da dio pristalica NOP-a prisili na pasivnost. Zbog toga je zamro rad antifašističkih organizacija, a većina narodnooslobodilačkih odbora se ugasila. Početkom 1945. godine u rejonu Srebrenice su bile tri čete ustaša (u selima Skelani, Fakovići i Osmaće), u kojima je bilo oko 700 vojnika. Na njih su se naslanjale milicijske jedinice, u kojima je bio manji broj ustaša i dezertera iz 13. SS divizije. Ukupno je neprijatelj imao oko 1.300 vojnika sa oko 50 komada automatskog oružja. Tu grupu, koja je bila u vezi sa sličnom, ali znatno manjom grupom u Žepi (gdje je bila četa od 240 ustaša), Nijemci su snabdijeli municijom i drugom opremom dok su se nalazili u Bratuncu.⁷⁷¹

Čim se 16. muslimanska brigada pojavila, neprijatelj je, 14. januara, bez borbe napustio Srebrenicu i povukao se prema selu Osmaće. Za njim su odmah upućeni 3. i 4. bataljon, a glavnina brigade je ostala u rejonu te varošice. Iako su pristigli neprijatelja, nisu mogli da mu nametnu borbu. Poslije slabijeg otpora, ustaše i milicija su se povukli prema selu Osatici.⁷⁸¹

Težeći da razbije neprijatelja, štab 16. brigade je, sutradan, prikupio glavninu Brigade na prostorijsi sela Skenderovići, Stožersko i Osmaće, a jedan bataljon je sa pozadinskim dijelovima ostavio u Srebrenici. Bilo je predviđeno da se napad na ustaške i milicijske snage izvode 16. januara. Ali, ustaše su preduhitrile glavninu 16. brigade. Noću 15/16. januara prvo su napale 4. ba-

77) Zbornik NOR, IV/33, bojna relacija 1. ustaškog djelatnog zdruga za januar 1945. godine, dok. br. 172, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 239-40.

78) Isto.

taljon u selu Osmačama. Osiguravajući dijelovi tog bataljona su otkrili približavanje neprijatelja, koji je napad vršio sa oko 400 vojnika. Snijeg je bio dubok i kretati se moglo bez teškoća jedino prtinama. Nemajući vremena da zaposjede okolne položaje, bataljon je morao prihvatiti borbu iz kuća. Došlo je do žestokog okršaja, na bliskom odstojanju. Poznavajući dobro teren i koristeći se mrakom, ustaše su prodrle u selo, i čete tog bataljona su se izmiješale s njima, pa se borba vodila prsa u prsa oko kuća i u njima.⁷⁹⁾

Čuvši borbu, komandant 3. bataljona Selim Zelinčević samoinicijativno je poveo svoj bataljon prema Osmačama, da pomogne 4. bataljonu. Ali, druga grupa ustaša i milicije napala je i taj bataljon, upravo u vrijeme kada su se njegove čete svijale u kolonu. U bliskoj borbi on je odbacio neprijatelja i odmah produžio prema Osmačama. U međuvremenu je i 4. bataljonu pošlo za rukom da natjera ustaše na povlačenje. Na bojištu je ostalo 50 mrtvih i 10 ranjenih ustaša. Neprijatelj nije stigao da izvuče dio svojih ranjenika, pa su se neki od njih pritajili po kućama ili su se, u mraku, umiješali među borce i ranjenike 4. bataljona. Trojica - četvorica ranjenih ustaša su otkriveni tek kada se razdanilo. Ijedan borac 3. bataljona, koji se takođe bio djelimično izmiješao sa neprijateljem, odstupio je s ustašama. Tek kada je neprijateljeva kolona odmakla, po razgovoru u njoj shvatio je gdje se nalazi. Vješto se izvukao i vratio u svoju četu. U toj borbi gubici bataljona 16. muslimanske brigade bili su teški: 21 borac je poginuo, 7 ih je nestalo, a 10 ranjeno. Među njima je bilo najviše novih boraca, kojimaje ta noćna borba bila prva borba u životu.⁸⁰⁾

U rejonu gdje se našla glavnina 16. muslimanske brigade, dio stanovništva, zaveden neprijateljevom propagandom, izbjegao je iz sela i sa stokom sklonio se u šume, duboke potoke i urvine. Poslije borbe kod Osmače, većina ustaških i milicijskih jedinica se prikupila oko Osatice, a manje grupe ustaša i milicionera ostale su oko sela, vršeći prepade na kurire i patrole. Zbog toga su jedinice 16. muslimanske brigade bile prikupljene i s pojačanim obezbjeđenjima. Prva dva dana glavna pažnja je poklonjena skupljanju hrane za 19. i 20. brigadu. To se prvenstveno vršilo konfiskacijom imovine narodnih neprijatelja. U tome je saradivao i Srebrenički NOP odred, s kojim je uhvaćena veza 16. januara. On je dobro poznao lokalne prilike i pomagao da se konfiskacija stvarno vrši od onih koji su se ogri-

79) Isto.

80) Isto.

ješili prema narodu i njegovoj oslobodilačkoj borbi. Već 17. januara je upućen prvi transport stoke i žita za glavninu divizije.⁸¹¹

Istovremeno su vršene i pripreme za novi napad na ustašku grupu koja se nalazila u selima na lijevoj obali Drine, uzvodno od Bajine Bašte. Dobro poznavajući zemljište, neprijatelj je pokušavao da prepadima iz pozadine onemogućiti taj napad koji je vršila 16. muslimanska brigada (bez 1. bataljona). U jednom trenutku on je iznenadio dio 2. bataljona i zarobio mu komoru. Cio dan vodila se uporna borba s više obrta. Novi borci, neobučeni i nenaviknuti na borbe, nisu mogli dati očekivani doprinos, pa su borbu nosili stari borci i starješine. Tek kasno uveče je glavnini 16. brigade pošlo za rukom aa prisili neprijatelja da odstupi prema Žepi. Jedan ojačani bataljon je krenuo za ustašama, ali ih nije dostigao. Dio ustaša i milicionera zadržao se oko kuća i vješto izbjegavao potjere.⁸²¹

Uporedo sa nastojanjem da borbom razbije ustaške i milicijske grupe, 16. muslimanska brigada je, zajedno sa pozadinskim i drugim jedinicama divizije, razvila živ politički rad u selima i Srebrenici i Bratuncu. Sve jedinice su držale sastanke i posebne razgovore sa mještanima, objašnjavajući im amnestiju koju je dao Nacionalni komitet, i pozivajući one koji su bili u neprijateljevim jedinicama, a nisu počinili zločine nad narodom, da se vrate kućama. Političkim radnicima iz tog kraja je pružana pomoć oko formiranja novih ili obnavljanja narodnooslobodilačkih odbora u Srebrenici, Bratuncu i nekim selima. Takođe u tim varošicama je dato nekoliko priredbi za vojsku i stanovništvo, a 19. januara u Bratuncu je održan veliki narodni zbor na kome je bilo govora o situaciji u svijetu i u zemlji i na kome je posebno osuđen napad kralja Petra II Karađorđevića na sporazum Tito - Šubašić. Tim intenzivnim radom i izbacivanjem glavnine ustaških i milicijskih snaga u srebreničkom kraju počela se mijenjati situacija u korist NOP-a.⁸³¹

Operativne potrebe, međutim, nisu dozvolile da jedinice 27. divizije duže ostanu u rejonu Srebrenice. Sredinom januara se u Višegradu pojavila grupa od oko 7.500 četnika iz Crne Gore.⁸⁴¹ S njom je odstupalo i oko 1.500 civila koji su se kom-

81) Isto.

82) Isto. (U cit. izvještaju štaba 27. divizije od 1.2. 1945, Zbornik NOR, IV/33, dok. br. 6, navodi se daje 16. muslimanska brigada u srebreničkom kraju ubila 45, a ranila 100 neprijateljevih vojnika; sama je imala 28 mrtvih, 18 ranjenih i 27 nestalih, a jedna grupa od 45 novih boraca bila je odsječena i povukla se ka Fakovićima).

83) Zbornik NOR, IX/8, cit. dok. br. 100.

84) Ta grupa je imala tri divizije (1, 5. i 8.). Vidi o tome Zbornik NOR, IV/32, dok. br. 87, napomena 5 na str. 402 i dok. br. 161, napomena 11 na str. 682.

promitovali saradnjom sa okupatorom i domaćim izdajnicima. Ta grupa se povukla s njemačkim snagama, a iz Višegrada je krenula ka Žepi. Čim ju je otkrila naša obavještajna služba, štab 3. korpusa je preduzeo mjere da se utvrde njena snaga i namjere i avizirao svoju odluku da se u razbijanju tih četničkih snaga angažuje 16. muslimanska brigada. Kada se 18. januara ka Žepi povukla glavnina ustaških i milicijskih jedinica iz srebreničkog kraja, štab 27. divizije je cijenio da ona sama neće moći razbiti tu četničko-ustašku grupu u Žepi, pa je riješio, 21. januara, da u tome učestvuju i dva bataljona 20. romanijske brigade.⁸⁵

Prema dobijenom zadatku, 16. muslimanska brigada (bez jednog bataljona), 23. januara, izvršila je pokret za Žepu. Sa sobom je gonila i 120 grla krupne stoke za potrebe ishrane jedinica divizije. U isto vrijeme su i prištapske jedinice divizije krenule s bataljonom 16. muslimanske brigade iz rejona Srebrenice i Bratunca ka Birču. U Žepi 16. brigada nije naišla na neprijatelja. On je, otkrivši njeno približavanje, brže-bolje napustio taj kraj. Ustaše su odstupile ka Rogatici, a četničke jedinice su se uputile prema Han-Pijesku.⁸⁶ U selu Džimrijama je četnička grupa naišla na 1. bataljon 20. romanijske brigade. U borbi koja je trajala cio dan (23. januara), u kojoj su uzeli učešće i dijelovi 3. bataljona, neprijatelj je imao gubitke od preko 50 mrtvih, a zaplijenjeni su mu dio komore i minobacač 81 mm sa 50 mina. Poslije toga su oba ta bataljona (koji su bili predviđeni za sadejstvo sa 16. brigadom) krenula u sastav svoje brigade. Četnička grupa se uputila ka dolini Krivaje.⁸⁷

Kako nije naišla na neprijatelja u Žepi, 16. muslimanskoj brigadi je naredeno da se prebaci na plato Malog Polja i da odatle ofanzivno djeluje na neprijatelja na drumu Sokolac - Vlasenica. U toku pokreta ona je, 26. januara, na drumu u blizini Han-Pijeska uništila 6 njemačkih kamiona, 1 putnička kola i 1 top.⁸⁸

Tog dana su 19. birčanska i 20. romanijska brigada zatvarale pravce od Vlasenice ka Kladnju i Šekovićima i bile u pripravnosti da odbiju pokušaj prodora njemačkih snaga. Koristeći se njihovom zauzetošću oko Vlasenice, tri puka (4, 7. i 15) iz sastava četničke grupe iz Crne Gore na prepad su, predveče 26. januara, zauzela Kladanj u kome su se nalazili Kladanjski i dijelovi Tuzlanskog NOP odreda. Iznenađene, te partizanske je-

85) Zbornik NOR, IV/32, cit. dok. br. 106.

86) Ahmet Đonlagić i Čamil Kaza/ović, cit. d., str. 241-2.

87) AVII, k. 409, knjiga depeša štaba 3. korpusa, br. reg. 3/8-8, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4. (U operacijskom dnevniku 20. romanijske brigade navodi se da je 1. bataljon ubio 15 četnika i zaplijenio 3 minobacača).

88) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. dj., str. 242.

dinice su pružile slab otpor. Iz raspoloživih izvora se ne vidi da li je taj upad u Kladanj, u pozadinu 27. divizije, bio samostalni poduhvat te četničke grupe ili je pak planiran od njemačkog komandovanja - da koliko-toliko odvuče snage NOVJ od Vlasenice iz koje je ojačana 22. divizija već bila krenula ka Drini. Bilo kako bilo, štab 27. divizije odmah je reagovao: naredio je 20. romanijskoj brigadi da u toku noći 27/28. januara protjera neprijatelja iz Kladnja. Ona je s položaja prema Vlasenici skinula tri bataljona i 28. januara u 4 časa napala četnike. Poslije kraće borbe ih je prisilila da se povuku. Imali su 25 mrtvih i 6 zarobljenih. Gonjenje je preuzeo Kladanjski NOP odred (koji je tom prilikom zaplijenio 5 puškomitraljeza i nešto pušaka), a bataljoni 20. brigade odmah su se uputili na svoje položaje prema Vlasenici.⁸⁹⁾

Poslije toga su jedinice 27. divizije ostale još nekoliko dana u stavu iščekivanja, u dotadašnjim rejonima rasporeda, izuzev 16. brigade. Ona je, zaposjedajući plato Malog Polja, izvršila nekoliko prepada i dočeka neprijateljevih kolona na drumu iz zaszjeda, u kojima je izbacila iz stroja preko 65 njemačkih vojnika. Njeni ispadi su ugrožavali vezu njemačkog 21. armijskog korpusa sa 22. divizijom, pa je neprijateljevo komandovanje bilo prisiljeno da na odsjek Han-Pijesak - Vlasenica prebaci 359. puk 181. njemačke divizije. Zbog tih pojačanja, a još više zbog teških uslova ishrane i smještaja, štab 27. divizije je riješio, 31. januara, da se i 16. brigada spusti s Malog Polja u Birač, gdje je bila glavnina divizije.⁹⁰⁾

4. *U proboju njemačke odbrane između Drinjače i Zvornika*

Prije nego što je 22. njemačka divizija prodrla u Vlasenicu, štab 2. armije je namjeravao - zbog situacije na sremskom frontu, gdje su Nijemci, 17. januara, preduzeli jak napad na 1. armiju - da sa raspoloživim snagama napadne neprijatelja u rejonima Bijeljine, Brčkog i Vlasenice, i da time privuče što više njegovih snaga u istočnu Bosnu i tako olakša situaciju u Sremu. U okviru te zamisli trebalo je da 25. divizija, 19. januara, napadne neprijatelja i zauzme Vlasenicu, a 27. divizija da joj u tome sadejstvuje na taj način što će noću 19/20. januara ovladati svim nepri-

89) Zbornik NOR, IV/32, izvještaji štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 27. i 28. 1. 1945, dok. br. 139 i 147, Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 539, AVII, k. 409, br. reg. 2/3-8 i 2/4-8, k. 1112A, cit. br. reg. 1-4.

90) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 242-3.

jateljjevim uporištima na komunikaciji Sokolac - Vlasenica.⁹¹ Međutim, kako je, upravo u to vrijeme, njemačka 22. divizija deblokirala 963. brigadu u Vlasenici i kako su se iz već pomenute zaplijenjene njemačke zapovijesti saznale namjere neprijatelja, štab 2. armije odustao je od te zamisli i odlučio da spreči prodiranje njemačke grupacije iz Vlasenice na sjever i daje odbaci na jug. Prema tom novom planu, 27. divizija je trebalo da s glavninom i dalje dejstvuje na drumu Sokolac - Vlasenica, a sajednom brigadom da zatvara pravac Vlasenica - Kladanj. Ali, kad je neprijatelj počeo da iz Vlasenice ispoljava ofanzivne namjere, odlučeno je da 27. divizija po svaku cijenu speči njemački prodor ka Capardima i Kladnju. Zbog toga su na te pravce prebačene njene glavne snage (19. i 20. brigada), dok je 16. brigada još neko vrijeme zadržana na platou Malog Polja.⁹²

Njemačka grupacija (22. divizija, 963. brigada i pomenuti kažnjenički bataljoni) krenula je iz Vlasenice u napad 23. januara. Njene glavne snage (47. i 65. grenadirski puk i 963. brigada) nastupale su pravcem prema Milićima i dalje ka Drinjači, a pomoćne (koje su imale zadatak više da demonstiraju) ka Sekovićima. Istovremeno s njenim napadom aktivirale su se i četničke jedinice u istočnoj Bosni, naročito na Majeveci. Njemačko komandovanje je u planiranoj operaciji računalo da će 22. divizija i druge snage kad prodru u dolinu Drine moći računati na sadejstvo četničkih i ustaško-domobranskih snaga koje dejstvuju na Majeveci. Ispred glavnih neprijateljjevih snaga se nalazila 25. divizija, čije su brigade pružile snažan otpor. Ali, nadmoćniji neprijatelj je tog dana ipak prodro do Milića.⁹³ Na pomoćnom pravcu, prema Šekovićima, 19. birčanska brigada je u sadejstvu s dijelovima 25. divizije bez velikih teškoća odbacila neprijatelja.⁹⁴ U toj situaciji, štab 2. armije riješio je da prema Drinjači prebaci 38. diviziju (koja je kao opšta rezerva bila u čišćenju područja Ozren-planine od četnika). Narednih dana došlo je do žestokih borbi na pravcu Vlasenica - Drinjača - Zvornik. Upotrebom nadmoćnijih snaga u zahvatu drumu, njemačka grupacija je 27. januara zauzela Drinjaču, a 3. februara - Zvornik.⁹⁵

91) Zbornik NOR, IV/32, naređenje štaba 2. armije od 18. 1. 1945. godine, dok. br. 92.

92) Isto, naređenja štaba 2. armije od 21. i 22. 1. 1945. i naređenje štaba 3. korpusa od 23. 1. 1945, dok. br. 103, 108 i 115.

93) Fridrih-August Meč, cit. d, str. 76, Zbornik NOR, IV/34, izvještaj štaba 2. armije Generalštabu Jugoslovenske armije, 7. 3. 1945, dok. br. 24.

94) AVII, k. 409, knjiga depeša 3. korpusa, br. reg. 2-8.

95) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 24.

Pokret jedinica 27. divizije od Kamenice ka Capardima, februar 1945. godine

Kako neprijatelj nije krenuo prema Kladnju i Šekovićima, 27. divizija je krajem januara i početkom februara imala kratak predah, za vrijeme kog su izvršena četiri noćna napada na pojedine neprijateljeve položaje oko Vlasenice (27. i 28. januara i 1. i 4. februara), s ciljem da se na taj način vežu njemačke snage. U svakom od njih učestvovala je 19. birčanska brigada sa jednim do dva bataljona, a u napadu 1/2. februara bila su angažovana i dva bataljona 20. romanijske brigade. Ali, to vrijeme pritiska na neprijatelja u Vlasenici najviše je korišćeno za prijem novih boraca, za sređivanje jedinica i za intenzivnu vojnu obuku. Još 18. januara 27. divizije je dodijeljeno 1.097 pari cipela i manja količina odjeće i rublja. Time je borački sastav dobrim dijelom bio obezbijeden obućom, zbog čijeg je nedostatka u tadašnjim zimskim uslovima, borbena aktivnost i efikasnost jedinica bila umanjena.⁹⁶

Dok je njemačka grupacija prodirala ka Drinjači i Zvorniku, štab 2. armije u početku je nastojao da joj spreči pokušaj prodora prema Tuzli i da stvori potrebno vrijeme za pregrupi-

96) AVII, k. 409, knjiga depeša štaba 3. korpusa, br. reg. 3/3-8, k. 1112, cit. br. reg. 2-11 i k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

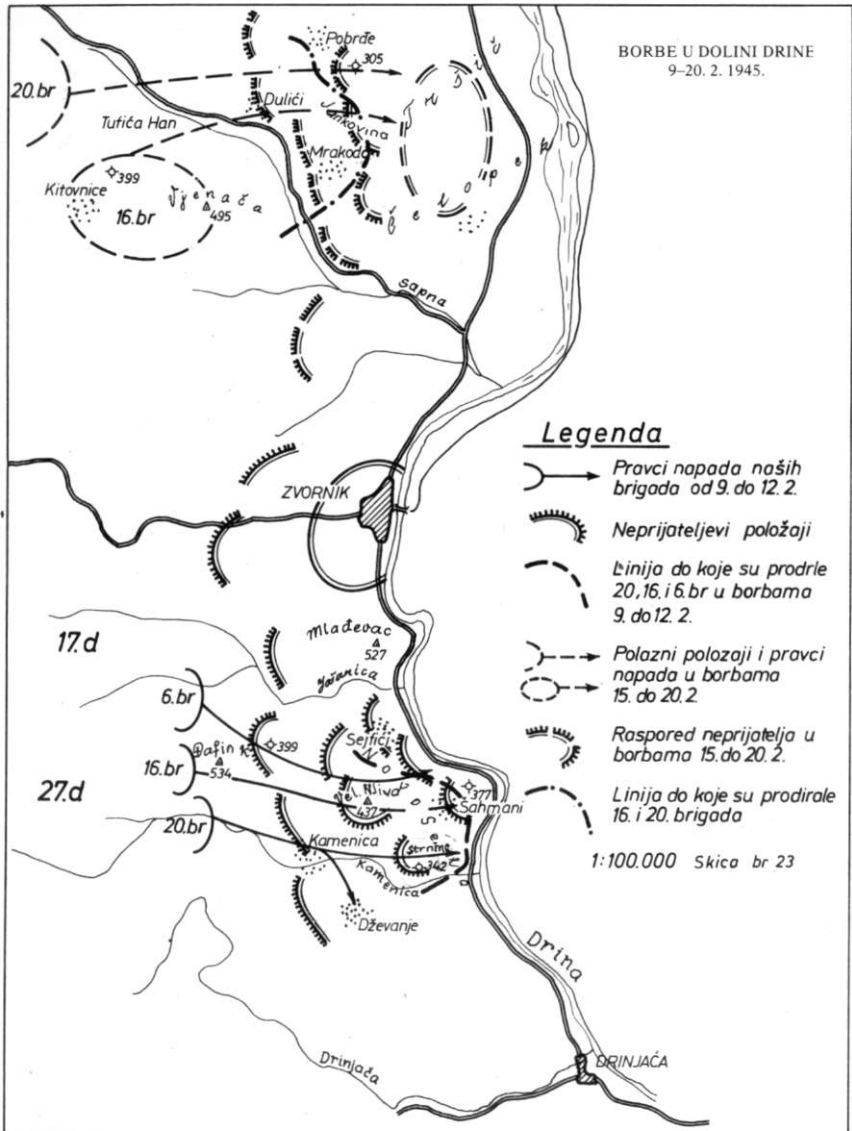
savanje snaga radi njenog uništenja, na čemu je insistirao i Vrhovni štab. U okviru tih napora, između ostalog su na desnoj obali Drine, od Koviljače do Culina, raspoređeni 22. divizija NOVJ i jedna artiljerijska brigada, obustavljen je napad na neprijateljeve snage u Bijeljini i naređeno je 17. diviziji da se prebaci u rejon zapadno od Zvornika. Namjera štaba armije bila je da sa glavninom 27. i sa 17. divizijom izvrši proboj fronta njemačkih snaga između Drinjače i Zvornika, s ciljem da se one razdvoje na dvije grupe i da se poslije toga po dijelovima unište (skica br. 23). Planirano je da čelnu grupu unište 17. 25. i 38. divizija. Za to vrijeme je 27. divizija trebalo da zadrži ostale njemačke snage na prostoriji Drinjače. U zapovijestima izdatim između 3. i 9. februara 1945. godine ne vidi se štaje štab 2. armije namjeravao da radi s njemačkim trupama koje su ostale uz drum između Drinjače i Vlasenice. Početak napada je predviđen za 9. februar u 3 časa. Radi lakšeg komandovanja na pravcu proboja, 27. divizija je privremeno stavljena pod operativnu komandu štaba 17. divizije.⁹⁷

Istovremeno s 17. i 27. divizijom napadale su, ulijevo od 17. divizije, 38. i 25. divizija. Desno od 27. divizije nije bilo naših snaga, pa je armijskom zapoviješću predviđeno da 27. divizija angažuje jedan bataljon između riječice Kamenice i Drinjače radi demonstrativnog napada i vezivanja neprijatelja. Jedinice 22. divizije NOVJ dobile su zadatak da s desne obale Drine stave pod svoju vatru drum između Drinjače i Zvornika, a jedan njen bataljon da se prebaci preko Drine i da djeluje prema Drinjači. Artiljerija na desnoj obali Drine trebalo je da vatrenim dejstvom na Drinjaču, Šahmane i Divič potpomaže proboj jedinica 27. i 17. divizije, a 1. artiljerijska brigada da podržava 38. i 25. diviziju i s jednim divizionom (bez baterije) da djeluje po neprijateljevoj artiljeriji i rezervama.⁹⁸ Za zatvaranje pravca Vlasenica - Šekovići angažovana je 19. birčanska brigada.

Odlučeno je da se proboj fronta vrši na odsjeku između rječica Kamenice i Jošanice, širine oko 4 km vazdušne linije. Tu su se branili dijelovi ojačanog 65. grenadirskog puka 22 divizije. Odbranu je organizovao u vidu ježa, po dubini je imala 4 do 5 km, a po frontu se protezala od Drinjače do Zvornika, uključivši u nju i ta dva mjesta. Njeno težište je bilo u rejonu Zvornika. Na izabranom odsjeku proboja posebno je bila dobro utvrđena

97) Zbornik NOR, 11/15, dok. br. 80, IV/33, izvještaj štaba 2. armije od 8. 2. 1945. u 12,30 časova, dok. br. 50, IV/34, cit. dok. br. 24, Gligo Mandić, cit. d., str. 306-9. (Od 28. januara do 3. februara su 17. i 28. divizija NOVJ vodile borbu protiv neprijatelja u rejonu Bijeljine ali nisu uspjele zauzeti taj grad.)

98) Isto.

Borbe u dolini Drine

Velika Njiva (trig. 437), najjača i dominirajuća tačka u tom rejonu. Do početka opšteg napada predviđenih snaga 2. armije, neprijatelj je preko Sokoca doturio do Vlasenice pola vozećih borbenih i drugih potreba za svoju grupaciju, a pred sam napad, noću 8. februara, glavnina 47. grenadirskog pukaja vještim prepadom uspostavila taktički mostobran na desnoj obali Drine (u visini ušća rječice Kamenice pa do 2 km sjeverno od Zvornika) i tako bitno olakšala situaciju snagama koje su se branile između Drinjače i Zvornika.⁹⁹¹

Pomjeranje 27. divizije prema polaznim rejonima za napad počelo je 4. februara. U rejon Papraće upućena je 20. romanijska brigada, a u rejon Osmaka - 16. muslimanska brigada, čiji je jedna bataljon zadržan u Kladnju radi obezbjeđenja pozadinskih jedinica divizije. U tim rejonima, udaljenim od fronta napada oko 10-12 km vazdušne linije, jedinice su popunjene municijom, a po četama i bataljonima je organizovan intenzivan politički rad i vojna obuka. Ali, neposredne pripreme za izvršavanje predstojećeg napada nisu vršene sve do 8. februara, jer je tek u 14 časova tog dana u štab divizije stigla zapovjest štaba 2. armije. Konkretizaciju zadataka koje je grupi za proboj odredio štab armije trebalo je da izvrši štab 17. divizije, pod čijom je operativnom komandom bila glavnina 27. divizije. Međutim, štab 17. divizije je kasnio. Zato je štab 27. divizije, na osnovi zapovijesti štaba 3. korpusa, 8. januara u 22 časa naredio:

20. romanijskoj brigadi da se u toku noći 8/9. februara razvije na polaznom položaju r. Kamenica - k. 238 i u 3 časa počne podilaziti i u više kolona se ubacivati u dubinu neprijateljeve odbrane opštim pravcem k. 238 - Kamenica, udarajući na Veliku Njivu s južne strane; i,

16. muslimanskoj brigadi da u isto vrijeme zauzme polazni položaj za napad na liniji k. 238 - Đafin kamen (trig. 534) i u više kolona krene u podilaženje i uvlačenje u neprijateljev raspored, tako da u 6 časova počne borbu u cijeloj dubini neprijateljske odbrane radi zauzimanja Velike Njive.

Poslije zauzimanja Velike Njive (bližeg zadatka divizije), bilo je predviđeno da 20. brigada s glavnim snagama ovlada Strninama, a s pomoćnim da sadejstvuje 16. brigadi u zauzimanju Šahmana. Time bi bio ostvaren proboj neprijateljeve odbrane i planirano je da 20. brigada sa potrebnim snagama organizuje odbranu na Strninama, a sa ostalim da dejstvuje ka jugu; 16. brigada je trebalo da zaposjedne liniju Šahmani - Velika Njiva i s nje obezbijeduje leđajedinicama 17. divizije koje budu učest-

99) Isto, Oslobođilački rat, 2, str. 511, i Fridrih-August Meč, str. 77-9.

vovala u uništenju čelne grupe njemačke grupacije. Osim toga, u divizijskoj zapovijesti izričito je navedeno da obje brigade izdvoje po jedan bataljon u rezervu, da 20. brigada uputi jedan bataljon pravcem Glodansko brdo (k. 452) - Dugi Deo (k. 417) - s. Liješanaj, sa zadatkom vezivanja neprijateljskih snaga na ot-sjeku između Drinjače i Kamenice, i data su uputstva o načinu borbe, držanju i odbrani zauzetih položaja.¹⁰⁰⁾

Zapovijest štaba 17. divizije stigla je u štab 27. divizije 9. ja-nuara u 4,30 časova, dakle sat i trideset minuta poslije početka podilaženja jedinica prednjem kraju neprijateljeve odbrane. U njoj su zamijenjeni zadaci brigada 27. divizije (vjerovatno zbog nepoznavanja njihovog polaznog rasporeda): 16. muslimanska brigada je trebalo da napada na odsjeku koji je štab 27. divizije dodijelio 20. romanijskoj brigadi, i obratno. Osim toga, štab 17. divizije je predviđao da desnokrilna brigada 27. divizije napada pravcem k. 238 - Kamenica - Strnine (k. 342) - k. 150 i da se poslije presijecanja druma u rejonu k. 150 okrene prema Dri-njači; lijevokrilna brigada da u napad krene južnim padinama Đafinog kamena pravcem Velika Njiva (trig. 437) - Novo Selo Šahmani, s tim da što prije ovlada k. 377 i presiječe drum u oku-ci Drine ispred toga brda. U napadu na neprijatelja na Velikoj Njivi trebalo je da joj sadejstvuje 6. bosanska proleterska bri-gada.¹⁰¹⁾

Iz navedenih detalja vidljivo je da se proboj neprijateljeve odbrane vršio unutrašnjim krilima 27. i 17. divizije i da se glavni udar nanosio pravcem Velika Njiva - Šahmani. Širina fronta napada glavnine 27. divizije iznosila je oko 2,5 km. Iz raspolo-živih izvora ne može se pouzdano utvrditi koje i kolike su se neprijateljeve snage tu branile.

Zbog kašnjenja zapovijesti svih štabova (2. armije, 3. korpu-sa i 17. divizije), pripreme za napad u jedinicama 27. divizije nisu izvršene kako zahtijeva organizacija proboja dobro orga-nizovane neprijateljeve odbrane. Komandant 27. divizije, pot-pukovnik Miloš Zekić, stigao je jedino da u toku 8. februara pri-sustvuje sastanku štaba 16. muslimanske brigade sa štabovima bataljona. Na njemu su prisutni upoznati sa tekućom vojno-političkom situacijom, podnijeli izvještaje o stanju svojih jedinica i dobili opšte zadatke za predstojeći napad. Međutim, ni štab te, ni 20. romanijske brigade nisu imale vremena da izvedu

100) Zbornik NOR, IV/33, cit. dok. br. 50 i napomena na str. 212 i AVII, k. 1111, zapovjest potčinjenim jedinicama i izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa od 13. 2. 1945, br. reg. 1/21 i 5/1-22.

101) Isto i Gligo Mandić, cit. d., str. 309-10.

starješine svojih bataljona na zemljište da izvide neprijatelja i da na terenu dobiju i izdaju zadatke jedinicama.¹⁰²⁾

Štab 20. romanijske brigade je odlučio da dobijeni zadatak izvrši na taj način što će s fronta napadati dva (1. i 3 bataljona a jedan (4 bataljona će se infiltrirati u neprijateljev raspored (kroz potoke i uvale) i napasti neprijatelja na Strninama (k. 342). U brigadnoj rezervi zadržan je 2. bataljon.¹⁰³⁾

Štab 16. muslimanske brigade upotrijebio je na pravcu glavnog udara dva bataljona (1. i 3) koji su dobili zadatak da napadaju grebenom od Đafinog kamena ka Velikoj Njivi i padinom udesno. Na desnom krilu napadao je 4. bataljon. U brigadnu rezervu nisu izvučene predviđene snage. Vjerovatno je njeno obrazovanje izostalo, jer se 2. bataljon te brigade i dalje nalazio na obezbjeđenju pozadinskih jedinica divizije (jer su se u rejonu Paprače i okolnih sela skrivale i povremeno vršile pre-pade četničke grupe).¹⁰⁴⁾

Brigade su se uputile na izvršenje zadataka popodne, odnosno uveče 8. januara. Na polazne položaje za napad izbile su oko 1 čas 9. februara i odmah krenule u podilaženje neprijateljevom prednjem kraju. Na vatrene položaje su postavljeni minobacači i dva pt topa, ali do svanuće se nije predviđala njihova upotreba, jer je noć bila tamna, a linija njemačkih položaja na prednjem kraju nije se vidjela niti se tačno znalo gde se proteže.

Obje brigade počele su napad u 3 časa. Pripremu juriša jedinice su izvršile dejstvo bombaških grupa i isturenih puškomitraljeza.¹⁰⁵⁾ Na desnom krilu se 4. bataljon 20. romanijske brigade neopaženo provukao kroz njemački raspored. Čim je počeo napad glavnine te brigade s fronta, iznenadnim jurišem zauzeo je Strnine, brdo iznad drumu Drinjača - Zvornik. Međutim, neprijatelje je pred svojim prednjim krajem zaustavio 1. i 3. bataljon i uskoro, sa rezervom, preuzeo protivnapad da povrati Strnine. Oko tog položaja došlo je do ogorčene borbe. Na kraju su Nijemci zbacili 4. bataljon u potok. Nemajući kud, jer je između njega i fronta na kome su se borila pomenuta dva bataljona bilo oko dva kilometra prostora koji je držao neprijatelj, 4. bataljon je krenuo u novi napad u kome je opet zauzeo Str-

102) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 244, AVII, k. 1111, cit. br. reg. 5/1-22, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

103) Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 539 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

104) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 244.

105) Isto, str. 244-5.

nine.¹⁰⁶ Bio je to značajan taktički uspjeh koji je omogućio ne samo glavnini te brigade da se uklini u neprijateljevu odbranu i uhvati vezu sa 4. bataljonom, nego i jedinicama na pravcu glavnog udara da ostvare svoj bliži zadatak.

Bataljoni 16. muslimanske brigade su u prvom naletu prodrli u neprijateljeve položaje na Velikoj Njivi (u koje se nisu uspjeli infiltrirati, jer je tu njemačka odbrana bila gotovo kontinuelna). Ali, njihov prodor neprijatelj je brzo zaustavio. Naročito snažan otpor pružali su Nijemci sa k. 399 koju je trebalo da zauzmu jedinice 6. bosanske proleterske brigade. Da bi savladao tu prepreku, s koje je neprijatelj ispoljavo jako bočno dejstvo, štab 16. brigade je prema njoj orijentisao 3. bataljon. On je poslije nekoliko pokušaja, uz sadejstvo lijevog susjeda, oko 14 časova zauzeo k. 399. Time su bili stvoreni uslovi da se u napadu na neprijatelja na Velikoj Njivi angažuju sve predviđene jedinice. Pritisnuti s fronta i ugrožen s boka od bataljona 20. romanijske brigade, koji su držali Strnine i vršili pritisak kosom od tog brda ka Velikoj Njivi, neprijatelj je počeo da popušta. Oko 15. časova je 16. muslimanska brigada, pomognuta susjednim jedincama, najuriš zauzela cio taj dominantni i najvažniji položaj na pravcu proboja. Ostavljajući dio snaga na Velikoj Njivi, odmah je produžila napad u pravcu sela Šahmani, težeći da što prije izbije na drum. U isto vrijeme je i 20. romanijska brigada, čvrsto držeći Strnine, pokušavala da ovlada selom Đevanjem iz kog se neprijatelj branio i ugrožavo njen desni bok. Oko 14 časova u borbu je u tom pravcu uvela i svoju rezervu - 2. bataljon. Svi pokušaji da se neprijatelj izbací iz tog sela nisu dali rezultate. Takođe, ni jedinicama 16. muslimanske brigade nije pošlo za rukom da se probiju do Šahmana. Nijemci su ih dočekali snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom i zaustavili u Novom Selu. Pa ipak, oko 16 časova 27. divizija se nalazila pred izvršenjem svog zadatka - proboja njemačke odbrane, jer je do lijeve obale Drine bilo manje od kilometara prostora koji je trebalo da savlada. Ali, u tom kritičnom, prelomnom trenutku, ona nije mogla pojačati svoj napad, jer nije imala rezerve ni artiljerijske podrške. To što ona nije imala - imao je neprijatelj. Dobro cijeneći situaciju, on je u tom kritičnom trenutku intervenisao sa rezervom i pred mrak preduzeo snažan protivnapad na cijelom frontu proboja. Podržan jakom vatrom artiljerije, zaustavio je napad obiju brigada 27. divizije i po-

¹⁰⁶ Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 540, AVII, k. 1111, cit. br. reg. 5/1-22, k. 409, depeše štaba 27. divizije štabu 3. korpusa od 9. 2. 1945, br. reg. 2/9-8, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

vratio Strnine i veći dio položaja na Velikoj Njivi sa njenim vrhom (trig. 437). Međutim, jedan bataljon 20. brigade održao se na kosi između Strnina i Velike Njive, a dijelovi 16. brigade ostali su u rovovima na zapadnoj padini Velike Njive. Te jedinice su nastavile borbu u neposrednom dodiru sa neprijateljem.¹⁰⁷¹

Tako je poslije neprekidne četrnaestočasovne borbe, u kojoj se 27. divizija bila približila izvršenju svog zadatka, neprijatelj uspio da dobro izvedenim protivnapadom ponovo zaposjedne glavne oslone tačke svoje odbrane, ali ne i cijelim svojim položajem, jer su obje brigade ostale uklinjene u njegovom prednjem kraju. Koristeći se tim djelimičnim uspjehom, štab divizije je riješio da se poslije kraćeg predaha (da jedinice dobiju topli obrok i da se malo srede i odmore) obnovi napad na cijelom frontu. Opet su glavni naponi bili usmjereni na to da se zauzme sva Velika Njiva i Strnine. Napad je počeo u 20 časova 9. februara. Nijemci su se uporno branili. Čvrsto su držali dio položaja na Velikoj Njivi. Tek pred svitanje, kada su dijelovi 20. romanijske brigade počeli napad iz pozadine, jedinice 16. i 6. brigade su na juriš zauzele cio taj položaj i odmah krenule ka Novom Selu i Šahmanima. Glavnina 20. brigade je nastavila borbu za Strnine koje je nešto kasnije zauzela. U isto vrijeme je jedan njen bataljon vršio pritisak na neprijatelja u Đevanju, odakle su Nijemci pružali jak otpor.¹⁰⁸¹

Izjutra 10. februara dvije najjače tačke njemačke odbrane opet su bile u rukama 27. divizije. Neprijatelj je bio zbijen na uzani pojas zemljišta uz lijevu obalu Drine i prijetila mu je opasnost da bude nabačen na rijeku i razdvojen na dvije ili više grupa. Tih 700 do 1.200 metara prostora Nijemci su uporno branili. Puštali su jedinice na blisko odstojanje i snažnom vatrom ih zaustavljali ili izbacivali iz zauzetih rovova. U kratkotrajnim zatišjima osjećala se vatra njihovih snajpera na pojedine borce ili starješine čim bi se pojavili van zaklona. Od hica jednog snajpera poginuo je Avdo Mosorović, zamjenik komandanta 1. bataljona 16. brigade. Narednog dana pašće u borbi i Pero Dević Nedić, komandant tog bataljona. Naročito uporna borba se vodila za Novo Selo. Ono je nekoliko puta prelazilo iz ruke u ruku.¹⁰⁹¹

Jedinice 17. i 27. divizije ulagale su krajnje napore ne biti se izvršio proboj. U tome su dobile podršku i naše avijacije koja je ovog (kao i prethodnog) dana bombardovale rejone Nove

107) Isto, i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 245-6 i 253.

108) Isto i AVII, k. 409, depeše štaba 27. divizije štabu 3. korpusa od 10. 2. 1945, br. reg. 2/10-8.

109) Isto.

Dva borca 20. romanijske brigade na položaju kod Kamenice, februara 1945. godine

Kasabe, Drinjače, Diviča i Zvornika, a i neprijateljeve snage i sredstva uz lijevu obalu Drine."¹¹⁰ Trebalo im je još vrlo malo do Drine, negdje nepun kilometar, pa da njemačka grupacija bude razdvojena na dvije grupe. I za naše divizije i za neprijatelja je bilo presudno da prema toj uskoj traci zemljišta uz lijevu obalu Drine, gdje se rješavao ishod borbe, privuku svoje rezerve. Međutim, štab 27. divizije nije je imao. Sve svoje snage, izuzev 19. birčanske brigade, uveo je u borbu. Zašto i tu brigadu, koja je ostavljena prema Vlasenici, nije privukao na front između Drinjače i Zvornika kada je ona, uveče 8. februara, zaposjela Vlasenicu, nema odgovora u izvorima. U ostalom, ona tih dana i nije bila u njegovoj operativnoj ingerenciji, jer je samostalno dejstvovala na pravcu koji je bio korpusnog i armijskog značaja. Ali, 17. divizija je imala u rezervi cijelu 15. majevičku brigadu. Njena dva bataljona su bila u rejonu sela Stanišića u gotovosti za upotrebu na pravcu napada 2. krajiške brigade (pravcem: Dobra Voda - Šabići - Sejfići), a jedan je u selu

110) Zbornik NOR, X/1, izvještaji štaba 10. jurišne vazduhoplovne divizije zamjeniku načelnika Vrhovnog štaba, 9. i 11.2. 1945, dok. br. 241 i 251.

Kusonjama služio kao opšta rezerva, dok je četvrti u selu Me-mićima obezbjeđivao pozadinske dijelove divizije." Da je tada, poslije podne 10. februara, bilo moguće u borbu uvesti 19. birčansku i da je u napad uvedena glavina 15. majevičke brigade, na frontu gdje je gotovo bila probijena njemačka odbrana, vjerovatno bi neprijatelj imao malo šansi da se odbrani na toj traci zemljišta uz Drinu. Zašto štab 17. divizije nije upotrijebio svoju rezervu-nema podataka u izvorima.¹¹² Uz to, izostalo je predviđeno sadejstvo artiljerije i jedinica 22. divizije NOVJ s desne obale Drine.¹¹³ Ostalo je tako da se već izmorene dvije brigade 27. divizije i 6. brigada 17. divizije, koje su imale znatne gubitke, same nose sa neprijateljem koji je pojačavao svoje jedinice na odsjeku između Strnina i Novog Sela i na bokovima našeg proboja. Nijemci su uveče 8. februara povukli 16. grenadirski puk iz Vlasenice, a dva dana kasnije i iz Nove Kasabe, u koju je pod borbom ušao 1. bataljon 19. birčanske brigade. Tako su oni, tog kritičnog dana, prikupili jake snage u širem rejonu Drinjače i ponovo intervenisali na pravcu napada 27. divizije. S pristiglim rezervama su, oko 17 časova, preduzeli snažan protivnapad. U početku su glavni napor usmjerili da povra-žan Strnine, što im je pošlo za rukom poslije kraće oštre borbe. Poslije toga su na tri pravca, od Strnina, Novog Sela i Šabića, preduzeli napad na Veliku Njivu. U ogorčenoj borbi ponovo su zauzeli veći dio tog položaja sa vrhom brda."⁴

Kao i prethodnog dana i cijelu noć 10/11. februara su nastavljene borbe: 20. romanijska brigada je i dalje glavne napore

111) Gligo Mandić, cit. d., str. 310.

112) Isto i Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 24.

113) 22. divizija NOVJ je tada bila u rezervi Vrhovnog štaba. Ona je od kraja januara do 3. februara sa dvije brigade posjela desnu obalu Drine, od Drinjače do Koviljače, a s jednom brigadom rejon Loznice. Kada je njemačka 22. divizija prodrla u Zvornik, štab 22. divizije NOVJ je svoje tri brigade razvio na desnoj obali Drine od Ljubovije do Malog Zvornika, a 6. brigadu 2. proleterske divizije, kojom je 22. divizija bila ojačana, namjeravao je da upotrijebi od Malog Zvornika do Koviljače. Dok je trajalo pregrupisanje brigada 22. divizije, neprijatelj je, 8. februara, uspostavio dva mostobrana na desnoj obali Drine, jedan u rejonu sela Budišić, a drugi u rejonu Malog Zvornika. Oba su bila duboka 5-6 km i pouzdano su štitila ne samo izvlačenje pozadinskih i drugih dijelova neprijatelja između Drinjače i Zvornika nego su onemogućavala jedinicama 22. divizije NOVJ da ispolji svoj uticaj na tok dejstava na lijevoj obali Drine, jer su ih Nijemci vezali borbama na mostobranima. Armijski divizion artiljerije štab 22. divizije pogrešno je uputio prema Ljuboviji, pa se ni ta jaka artiljerijska jedinica nije mogla upotrijebiti u borbi. Vidi šire o dejstvima 22. divizije na desnoj obali Drine: Živojin Nikolić Brka, 22. divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1972, str. 397-411.

114) Ahmet Donlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 245-6, AVJJ, k. 409, depeše štaba 27 divizije štabu 3. korpusa, 10. i U. 2. 1945, br. reg. 2/10-8 i 2/11-8, k. 1111, cit. br. reg. 5/1-22.

ulagala da povrati Strnine; štabovi 16. i 6. brigade su se dogovorili da sa pojednim bataljonom blokiraju neprijatelja na Velikoj Njivi, a da sa glavninama produže napad - 16. muslimanska ka selu Šahmani, a 6. proleterska prema selu Sejfićima. Na cijelom frontu napada borba nije jenjavala cijelu noć. Položaji su se zauzimali i napuštali više puta. Tek ujutro, oko 6 časova, 20. romanijaska brigada je na svom pravcu napada odnijela prevagu. Zauzela je Strnine i ponovo je dio njenih snaga krenuo iz pozadine u napad na neprijatelja na Velikoj Njivi. Tek tada je on popustio na tom položaju i počeo se povlačiti, a jedinice 16. i 6. brigade prodirati u dubinu njemačke odbrane. Oko 8 časova neprijatelj je preduzeo žestok napad na Strnine, s kojih su jedinice 20. brigade tukle drum, a njihovi dijelovi silazili na njega. Mada je te manje dijelove prisilio da se vrate s ceste, neprijatelju nije pošlo za rukom da povrati Strnine; ostale su čvrsto u rukama 20. brigade. Za to vrijeme je i 16. brigada zauzela Šahmane i odbila sve pokušaje Nijemaca daje potisnu s tog položaja. Tako je oko podne 11. februara glavnina 27. divizije ponovo bila pred izvršenjem svog zadatka. Iako je neprijatelj pojačvao pritisak od Đevanja, 20. brigada je pouzdano držala svoje položaje i sa Strnina vatrom kontrolisala drum; pred jedinicama 16. brigade je bila samo k. 377, ali su i one od Šahmana mogle da efikasno tuku drum koji je ispod njih na 500 do 600 metara."⁵»

U takvoj situaciji uslijedilo je neočekivano i naglo izvlačenje iz borbe 17. divizije, i to u vrijeme kada je počela da se javlja kriza u jedinicama 22. njemačke divizije. Iako otpornost njenih jedinica još nije popuštala, a one su se i dalje branile organizovano, ipak se osjećalo da im ponestaje snage i udarnosti koju su do tada pokazivali u protivnapadima. To se ispoljilo i u poslijepodnevnim časovima. Neprijatelj je tada s posljednjim rezervama pokušavao da povrati Strnine i Šahmane, ali bez rezultata. Iako je na Šahmane izvršio tri protivnapada, 16. brigada je održala taj položaj i onda kada je počelo povlačenje jedinica 17. divizije. I bilo je u pitanju sat - dva borbe da se njemačke snage između Drinjače i Zvornika razdvoje na dvije grupe. Ali, 17. divizija je morala da hitno krene prema Tuzli."⁶¹

115) Isto.

116) AVII, k. 409, cit. br. reg. 2/11-8. U cit. d. Fridrih-August Meč na nekoliko mjesta (str. 76-9) govori o teškim odbrambenim borbama jugozapadno od Zvornika, o teškim noćnim borbama koje su bjesnile, o iskidanim i krajnje zategnutim nervima kod svih i o novim krizama koje su mogle biti prevaziđene krajnjim naporima. U citiranom izvještaju od 13. 2. 1945, u 8,30 časova (AVII,

Ta neočekivana odluka je donijeta zbog pogoršanja situacije na pravcu od Doboja prema Tuzli. U početku planiranja prodora u dolinu Drine, njemačko komandovanje je planiralo da - radi snadbijevanja svoje grupacije - otvori pravac Doboj - Tuzla - Zvornik. Ali, izgleda od te zamisli je odustala. Međutim, čim je, 9. februara, počeo napad na 22. diviziju i druge njemačke snage koje su se probijale s njom, komanda Grupe armija »E« uputila je - da bi im olakšala probijanje - iz Doboja ka Tuzli ojačani puk 104. lovačke divizije (sa dijelovima 12. ustaško-domobranske divizije i četnicima), a od Brčkog ka Bijeljini i Zvorniku - 724. puk te divizije, ojačan artiljerijom i tenkovima.¹¹⁷ Napadi tih neprijateljevih snaga imali su prvenstveno za cilj da vežu dio snaga 2. armije, naročito njene rezerve. Međutim, u štabu armije, čije je sjedište bilo u Tuzli, napad neprijatelja od Doboja je ocijenjen kao neposredna opasnost za tuzlanski basen, koji je u to vrijeme bio operativna osnovica glavnim snagama 2. armije. Takav utisak se stekao i u Vrhovnom štabu. On je naredio štabu 2. armije da iz borbe izvuče 17. diviziju i 1. artiljerijsku brigadu i da ih poslije kraćeg odmora u širem rejonu Capardi uputi u Tuzlu. Štab armije to je prenio 17. diviziji u 12,30 časova i istovremeno naredio 27. diviziji da preuzme cio odsjek fronta između rječica Kamenice i Jošanice. Istog dana je odlučio da preduzme ofanzivna dejstva na pravcu Tuzla - Doboj, a da na frontu prema neprijatelju u rejonu Zvornika pređe u odbranu, »dejsvjući u isto vrijeme aktivno u bok i pozadinu neprijatelja radi nanošenja gubitaka, ometanja urednog povlačenja ka sjeveru i ovladivanjem Zvornikom kao važnom tačkom za veze sa Srbijom«.¹¹⁸

Izvlačenjem iz borbe 17. divizije, odnos snaga na frontu između Drinjače i Zvornika izmijenio se u korist neprijatelja. Dvije brigade 27. divizije tada su imale najviše 2.000 boraca angažovanih u borbi, a njemačka grupa samo u rejonu Drinjače bro-

k. 1111, br. reg. 5/1-22 štab 27. divizije kaže da su brigade divizije »... uglavnom izvršile postavljeni zadatak, iako definitivni proboj i presijecanje neprijatelja na dvije grupe nije uslijedio iz razloga što je u zadnju čas glavnina naše probojne grupe (Al, šifrovani naziv za 17. diviziju prim A. D.) morala da ide na drugi zadatak«. U cit. izvještaju štaba 2. armije od 7.3.1945 (Zbornik NOR, IV/33, dok. br. 24) kaže se: »11. februara proboj je bio izvršen, naše jedinice izbile su na komunikaciju Drine između ušća rijeke Kamenice i s Ša(h)mani. Neprijatelj je bio razdvojen. No, u rejonu Drinjače bilo je oko 2500 Nijemaca odsječenih od grupe kod Zvornika. Svi protivnapadi neprijatelja sa pravca Zvornika odbijeni su...«. Međutim, Gligo Mandić u cit. d., str. 310-11, piše: »... U toku 10. i 11. februara, uprkos snažnim napadima, uz dosta velike gubitke, naše jedinice nisu izbile na cestu, odnosno nisu izvršile postavljeni zadatak...«

117) Oslobođilački rat, 2, str. 511-12 i Fridrih-August Meč. cit. d, str. 76-80.

118) Zbornik NOR, IV/33, zapovijest štaba 2. armije od 11.2. 1945, u 14 časova, dok. br. 64, IV/34, cit. dok. br. 24.

jala je preko 2500 vojnika. Neprijatelj je osjetio izvlačenje jedinica 17. divizije, pa je pojačao protivnapade na frontu 27. divizije. Ali, kako je već rečeno, 20. romanijska i 16. muslimanska brigada su održale Strnine, odnosno Šahmane. Poslije podne oko 17 časova sa Strnina je povučen 4. bataljon 20. brigade ka selu Glodi da smijeni 1. bataljon koji je trebalo da otprati brigadnu i dio Divizijske bolnice ka Capardima i Osmacima; 2. i 3. bataljon su ostali u Đevanju i ispod Velike Njive. Uveče 11/12. februara ie 16. muslimanska brigada povučena na liniju k. 238 - selo Dobra Voda. Napuštanje položaja na Strninama i Šahmanima izvršeno je zato što je štab 27. divizije ocijenio da s raspoloživim snagama ne može držati prošireni front i obezbjeđivati bokove na mjestu proboja. Povlačenje glavnine 27. divizije neprijatelj je iskoristio i, pod zaštitom slabijih dijelova, u toku te noći ubrzao izvlačenje svojih snaga iz rejona Drinjače. U toku 12. februara je napustio dolinu Drine sve do Mladevca (trig. 527) pred Zvornikom. To je kasno primijećeno, pa su dijelovi 20. romanijske (2. i 3. bataljon) i 16. muslimanske (1. i 3. bataljon) brigade, koji su upućeni u gonjenje, sustigli samo slabije zaštitnice na liniji Mladevac - Sultanovići - Liplje. Tu su izvršili jedan slabiji napad, a onda se, već sasvim iznureni u dotadašnjim borbama, povukli u obližnja sela na odmor i počinak.¹¹⁹⁾

Time su prestale borbe jedinica 27. divizije na odsjeku Drinjača - Zvornik. U njima su one imale teške gubitke, oko 70 mrtvih i oko 150 ranjenih boraca i starješina. U divizijskom izvještaju se navodi daje u njima poginulo 110, a ranjeno 100 boraca i stariješina. Razlikaje vjerovatno nastala što je u zbir poginulih ušao onaj broj ranjenih koji su narednih dana podlegli ranama u brigadnim i Divizijskoj bolnici. Nema tačnih podataka o gubicima koji su nanijeti neprijatelju. Prema procjeni štabova brigada Nijemci su imali od njihovih jedinica 250 mrtvih, preko 300 ranjenih, a 1 neprijateljev vojnik je zarobljen. Od neprijatelja je zaplijenjeno 8 puškomitraljeza, 6 mašinki, 10 poluautomatskih pušaka, preko 60 pušaka, preko 10.000 metaka i druga oprema.¹²⁰⁾ Svakako je procjena gubitaka koje je imao neprija-

119) AVII, k. 409, cit. br. reg. 2/12-8, k. 1111, cit. br. reg. 5/1-22, k. 1112A, cit. br. reg. 104, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 246-7. (U izvještaju štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 11. 2. 1945, u 20 časova - Zbornik NOR, IV/33, dok. br. 65-stoji daje naredeno 27. diviziji »da sa trećinom snaga ovlada Liješniem - Drinjačom i napada na neprijateljske zaštitničke dijelove koji su u povlačenju prema sjeveru. Jedna trećina snaga ostaje na prostoriji Strnine - Novo Selo - Pravoslavna Kamenica sa zadatkom bočnog pritiska na komunikaciju Drinjača - Zvornik«. U izvorima nema podataka zašto po tom naređenju nije postupljeno).

120) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 247, AVII, k. 1111, cit. br. reg. 5/1-22 i k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

telj u živoj sili nerealno. Nju tada nije prihvatio ni komandant 2. armije, general-lajtnant Koča Popović. Na sastanku koji je, poslije završetka borbi u dolini Drine, održan u štabu 2. armije, on je štabovima korpusa i divizija (17. i 28) iznio zbir gubitaka koje su - po njihovim izvještajima - imale neprijateljeve snage, naglasio da bi one po tim brojkama bile gotovo uništene i završio izlaganje konstantacijama: da su se te snage probile u Bijeljину u takvom stanju da su ipak mogle nastaviti borbu.¹²¹¹

Gubici dviju brigada 27. divizije u borbama između Drinjače i Zvornika spadaju u red najvećih koje su one do tada imale. Posljedica su prvenstveno teških borbi koje su gotovo neprekidno trajale oko 80 časova protiv neprijatelja koji se dobro utvrdio i odsudno branio. Sa relativno slabom minobacačkom podrškom i vatrom dvaju pt topova (37 i 45 mm)¹²²¹ morali su se zauzimati neprijateljevi utvrđeni položaji i braniti dostignute linije. U tome su i dalje najvažniju ulogu imale bombaške grupe koje su neutralisale pojedine vatrene tačke i omogućavale juriše četa i bataljona. Takođe su i mnogi puškomitraljesci imali važnu ulogu, naročito u odbijanju neprijateljevih protivnapada. Prirodno, u tim okolnostima jedinice su morale trpjeti i veće gubitke.

U toku 12. februara, štab divizije održao je sastanak sa štabovima 16. i 20. brigade, na kome je izvršena analiza proteklih borbi. On je o tome, u već citiranom izvještaju štabu 3. korpusa, napisao sljedeće:

»U izvršenju postavljenog zadatka štabovi brigada i bataljona, kao i najveći dio nižeg komandnog kadra, svesrdno su se založili. Udarnost brigada bila je u punom izrazu. Upornost rukovodioca u izvršenju zadataka bila je za svaku pohvalu. Novo ljudstvo (Srbijanci) oilo je dobro u borbi i zadovoljilo je više nego što se pretpostavljalo. Pored podviga starih boraca, i novi borci činili su podvige.

Od naročitog značaja je činjenica što su naše čete-bataljoni umjeli kroz ove borbe da uporno brane i odbrane zaposjednuti položaj, i to u većini slučajeva, iako je neprijatelj često vršio ogorčene kontrajuriše.

Nedostaci koji su uočeni tokom ovih borbi proističu mahom zbog nedovoljne umješnosti i snalažljivosti rukovodstva u novom načinu ratovanja. Ti nedostaci uglavnom su sljedeći:

121) Saopštenje general-pukovnika Rudolfa Petovara dato autoru decembra 1982. godine.

122) U borbama od 9. do 12. 2. 1945. godine jedinice 27. divizije utrošile su 300 mina za ručne i bataljonske minobacače, 150 granata za pt topove i 80.000 metaka puščane i mitraljeske municije. (AVII, k. 1111, cit. br. reg. 5/1-22).

a) Plan vatre: teška oruđa nisu bila precizna u gađanju, nisu tukla koncentričnom vatrom na najvažnije neprijateljski položaj, tj. na onu tačku gdje zamišljamo proboj. Cesto upotrebljavana su povremeno, nepovezano, bez već unaprijed pripremljenog plana, i uopšte nisu bila jaka vatrena osnovica koja bi potpomagala napad u svim fazama. Isto tako vatra lakih automatskih oružja i pušaka nije bila planska i radi toga nije bilo štednje u municiji.

b) Upotreba rezervi došla je do izražaja, ali u tom pogledu treba još više umješnosti našem rukovodstvu, kako bi se u punoj mjeri koristila rezerva.

c) Izbijanje na osvojeni položaj bilo je prodorno sa jurišem, ali poslije toga nije bilo u dovoljnoj mjeri organizacije osvojenih položaja, tj. da jedni ostaju na položaju i da se utvrđuju, a drugi da vrše daljnje prodiranje - gonjenje.

d) Ukopavanje na osvojenim položajima nije vršeno ponajviše iz razloga što momentalno jedinice uopšte nemaju pionirskog alata. Korišteni su uglavnom već zauzeti neprijateljski rovovi. Ali i u ovom pogledu moglo se više učiniti, tj. stalno ukazivati borcima na važnost utvrđivanja i preuđavanja zauzetih neprijateljskih rovova makar čim bilo, kako bi ovo borcima ušlo u krv i da se privikavaju na utvrđivanje koje je jedan od bitnih elemenata u frontalnoj borbi.

e) Sadejstvo između bataljona unutar naših brigada-divizije bilo je na priličnoj visini, dok sadejstvo sa jedinicama izvan naše divizije nije bilo na dovoljnoj visini.

Bilo je još niz drugih nedostataka, kao održavanje veze, neuredni izvještaji i dr., što je ukazano na sastanku štabova brigada koji je održan poslije ovih borbi (juče 12. o. m.)¹²³⁾

Uz tu analizu proteklih borbi protiv njemačke grupacije u dolini Drine (22. divizija, 963. tvrđavska brigada i druge jedinice), koja u osnovi i danas može izdržati kritiku, izuzev ocjene o upotrebi rezervi, neophodno je ukazati na još tri elementa koja su imala odgovarajući uticaj na izvršenje zadatka 27, a djelom i 17. divizije.

U zahvatu drumu Zvornik - Tuzla štab 2. armije raspolagao je 1. artiljerijskom brigadom. O njenoj upotrebi u borbama od 9. do 12. februara on je u izvještaju Vrhovnom štabu, od 7. marta 1945. godine, napisao sljedeće:

»1. art. brigada, usled neprolaznosti terena, nije mogla biti upotrebljena na pravcu proboja. Zbog toga ista je upotrebljena po sljedećem: kao prateća artiljerija pridodata je 38. diviziji jed-

123) Isto.

na baterija pukovskih topova ijedna baterija bacača; pukovski i minobacački divizion (bez po jedne baterije) neposredno su potpomagali jedinice 38. divizije sa prostora Cerik - Perunika - Planina; divizion teških topova 'Zis' sa prostorijske Capardi - Paščin Put - Kusonje kao glavnina artiljerije imao je zadatak dejstvo protiv neprijateljske artiljerije i rezervi, a eventualno ojačava dejstvo kolonske artiljerije.«¹²⁴

Ta artiljerijska brigada je upotrijebljena na zemljištu sličnih karakteristika (u pogledu nadmorske visine i ispresijecanosti) kakvo je i između rječica Kamenice i Jošanice, gdje su padale 27. i 17. divizija, s jedinom razlikom u tome što na odsjeku proboja nema druma nego samo postoje seoski putovi. Zar njima nije bilo moguće, uz odgovarajući napor, dovući (konjskim ili volovskim zapregama) pukovske topove i minobacače 120 mm na vatrene položaje?! Dva pt topa, kojim je raspolagala 27. divizija, na taj način su se našli u borbenim porecima brigada koje su podržavali. Postavljanje odgovarajućih artiljerijskih jedinica iza fronta napada brigada koje su nanosile glavni udar, posebno njihova podrška jedinicama 27. divizije, bila je tim potrebna zbog toga što su 16. i 20. brigada imale svega 7 - 8 minobacača (ovoga puta s dovoljno municije), dok je 17. divizija imala 74 minobacača 81 i 82 mm i 11 minobacača manjeg kalibra.¹²⁵ Daje napad 27. divizije bio podržan sa jednim ili dva divizion artiljerije ili minobacača 120 mm, vjerovatno bi ona brža i sa manje žrtava izvršila svoj dio glavnog zadatka 2. armije - proboj odbrane njemačke grupacije u dolini Drine.

Nejasno je (i, naravno, neopravdano) zašto je štab 2. armije komandovanje na odsjeku proboja neprijateljeve odbrane objedinio u rukama štaba 17. divizije kada je u to vrijeme u istočnoj Bosni imao dva korpusna štaba pod svojom komandom. Bilo bi prirodnije i bolje daje 17. diviziju privremeno potčinio štabu 3. korpusa, pogotovu što ju je ubacio između 27. i 38. divizije, divizija tog korpusa. To je trebalo tim prije učiniti što je ona ranije bila u sastavu tog korpusa, pa se većina komandnog kadra međusobno dobro poznavala. Da se tako postupilo, vjerovatno bi se, pored ostalog, obezbijedilo bolje sadejstvo između jedinica i bolje bi se ekonomisalo snagama za izvršenje glavnog zadatka - proboja neprijateljeve odbrane i razdvajanja njemačke grupacije na dvije i više grupa.

124) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 24.

125) Isto, IV/32, pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 2. armije na dan 1. 1. 1945, dok. br. 2, cit. dok. br. 67.

I, na kraju, s time je povezano pitanje obrazovanja i upotrebe rezervi. Da je komandovanje bilo objedinjeno u rukama štaba 3. korpusa, vjerovatno bi on izdvojio neku jedinicu u rezervu, ili bi već 9. februara pokrenuo 19. birčansku brigadu, koja je od ulaska u Vlasenicu (oko 22 časa 8. februara) bila oslobođena ranijeg zadatka, na front između Drinjače i Zvornika. Njeno stizanje i uvođenje u borbu (zajedno sa glavninom 15. majevičke brigade) u onim momentima kada su 27. i 17. divizija trebalo da učine još jedan napor za definitivno izvršenje proboga moglo je, možda, da bude ona prevaga koje bi bitno uticala na ishod borbi u dolini Drine.

5. U borbama sjeverno od Zvornika

Oslobođena pritiska naših snaga na odsjeku između Drinjače i Zvornika, njemačka grupacija u dolini Drine odmah je pojačala snage na čelu svog borbenog poretka i nastavila prodor ka Bijeljini. U tu svrhu je upotrijebila ojačani 47. puk, koji se vješto izvukao sa mostobrana na desnoj obali Drine, a iza njega odmah je u borbu uvela i 16. puk. Već 13. februara su prednji dijelovi 47. puka bili do sela Šepka, oko 20 km sjeverno od Zvornika. Da bi se spriječio daljnji probog neprijatelja, Vrhovni štab je nekoliko dana ranije uputio iz Srema na Drinu 2. proletersku diviziju, čije su dvije brigade (3. srpska i 4. proleterska) 13/14. februara forsirala Drinu kod sela Branjeva i zadržale neprijatelja u prodiranju na sjever.¹²⁶¹

Time su njemačke snage u dolini Drine ponovo dovedene u težak položaj. Iako je izvukao iz borbe 17. diviziju, štab 2. armije brzo se vratio namjeri da ih razbije i uništi. On je još 11. februara ojačao 3. korpus 25. divizijom i naredio mu da preuzme sektor Drinjača-Zvornik, a s manjim dijelom snaga da i dalje kontroliše pravac Vlasenica - Sokolac. Osnovni zadaci korpusa su bili da pouzdano zatvori pravac Zvornik - Tuzla, da dejstvom u bok i pozadinu nanosi neprijatelju u dolini Drine što veće gubitke i da teži da što prije oslobodi Zvornik. Kada se 2. proleterska divizija primakla Drini, štab 2. armije riješio je da s ojačanim 3. korpusom i njom preduzme novi napad radi uništenja njemačke grupacije na prostoriji Zvornik - Kozluk. Njegova ideja napada je bila da 2. proleterska divizija sprečava čelo grupacije da se probija na sjever, a da divizije 3. korpusa frontalnim napadom prodru u njen borbeni poredak, ispresijecaju

126) Oslobođilački rat, 2, str. 512.

ga i po dijelovima unište. U napad na njemačke zaštitne dijelove južno od Zvornika upućena je jedna brigada 22. divizije NOVJ.¹²⁷⁾»

U okviru te zamisli, 27. divizija (bez glavnine 19. birčanske brigade koja je ostala da zatvara pravac Vlasenica - Sokolac) ubačena je u centar napadnog borbenog poretka korpusa. Njen zadatak je bio da izvrši proboj neprijateljeve odbrane na odsjeku Jankovina - Pobrđe, ovlada selom Tršićem i izbije na drum Zvornik - Bijeljina, a onda da se orijentiše ka jugu radi uništenja neprijateljeve začetne grupe. Desno je napadala 25. divizija. Ona je trebalo da glavnim snagama prođe pravcem Krš - Jordan, a s pomoćnim da zatvori pravac Zvornik - Tuzla i, vršeći pritisak na neprijatelja, da oslobodi Zvornik. Lijevo je napadala 38. divizija, koja je imala zadatak da sa prostorijske Jasenica - Kiseljak izvrši prodor do sela Skočića.¹²⁸⁾

Na dobijeni zadatak jedinice 27. divizije krenule su poslije podne 13. februara. Na prostorijske sela Križevići i Kitovnica pripremle su se narednog dana za predstojeći napad. Izviđačke grupe su prikupile podatke o rasporedu neprijatelja, a neke od njih su dobile zadatak da se ubace u njegov borbeni poredak. U izvorima nema podatka da li su u tome uspjele. U toku dana su komandant divizije i komandanti brigada izvršili izviđanje neprijatelja koji je, na pravcu napada divizije, svoju odbranu organizovao na lijevoj obali rječice Šapne. Na zemljištu su precizirani zadaci jedinica: desno je napadala 16. muslimanska brigada (bez 2. bataljona koji je i dalje obezbjeđivao pozadinske jedinice divizije) pravcem Kitovnica - Tufića-Han - Đulići sa zatomkom da ovlada Jankovinom, s koje je trebalo da produži napad i izbije na drum; lijevo je, takode iz Kitovnice, kretala u napad 20. romanijska brigada: trebalo je da nešto sjevernije od Tufića-Hana pređe Šapnu i preko sela D. Baljkovići i Pobrđa izbije pred k. 305, pošto njom ovlada, nastavlja napad i u sadejstvu sa 16. brigadom zauzima selo Tršić i izbija na drum Zvornik - Bijeljina (skica br. 23). Poslije toga su štabovi brigada sa štabovima bataljona izvidali zemljište i tom prilikom izdali im zadatke. Kako nije obrazovana divizijska rezerva, obje su brigade dobile zadatak da u svoju rezervu izdvoje po jedan bataljon. Još 12. februara je štab divizije naredio da se 1. bataljon 19. birčanske brigade priključi glavnini divizije. Međutim, kada je stigao u Kitovnicu, štab divizije gaje upotrijebio protiv četničkih

127) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 24.

128) Isto.

rupa na Majevici i nije ga mogao uvesti u borbu protiv njemačke grupacije.¹²⁹

Napad je počeo u predviđeno vrijeme, u 3 časa 15. februara. Dijelovi 16. brigade naišli su na mostu preko Šapne na njemačku zasjedu. Poslije kraće borbe su je protjerali. Za to vrijeme su se bataljoni razvili za borbu i prešli u napad na neprijatelja na kosama iznad sela Đulića koji se, davši slabiji otpor, povukao ka selu Mrakodolu. Za njim su krenula oba bataljona s namjerom da na njegovim leđima izbiju na Jankovinu. Ali tu, i kod Mrakodola, dočekao ih je snažan otpor. Razvila se ogorčena borba koje je trajala sve do 14. časova, kada su Nijemci, uz snažnu artiljerijsku podršku, na cijelom frontu preduzeli protivnapad i potisnuli jedinice te brigade na kose iznad sela Đulića. Zadržavši se u rovovima na neprijateljskom prednjem kraju ona je, uvodeći u borbu svoju rezervu (4. bataljon), odmah obnovila napad i ponovo potisnula neprijatelja i doprla u zaselak sjeverozapadno od kose Jankovina. Za tu kosu razvila se žestoka borba, ali do pada mraka se neprijatelj održao na tom položaju.¹³⁰

Pošto je bila udaljenija od svog odsjeka napada, 20. romanijska brigada je na zadatak krenula u 22 časa 14. februara, a u borbu je ušla gotovo istovremeno kad i 16. brigada. Njeni bataljoni su odlučnim napadom zauzeli njemačke položaje kod sela D. Baljkovica i k. 286, odakle su produžili napad na k. 305 i kod sela Pobrđa. Za brdo koje je obilježeno kao k. 305 razvila se najžešća borba. Nijemci su s njega branili prilaz selu Tršiću i drumu. Trajala je od 5 do 14 časova. Više puta su jedinice 20. brigade upadale u njemačke rovove i iz njih se povlačile pod neprijateljskim pritiskom. Kada je u 14 časova uslijedio navedeni njemački protivnapad, bataljoni 20. romanijske brigade održali su se na dostignutoj liniji s koje su, malo kasnije, vatrom podržavali novi napad 16. brigade. Ali, ni njima nije pošlo za rukom da do pada mrak zauzmu k. 305, koju su Nijemci branili krajnje uporno.¹³¹ Poslije pada mraka 15. februara došlo je do kratkotrajnog zatišja. Objema brigadama, a i neprijatelju, bio je potreban predah, jer se borba vodila gotovo bez prestanka punih 15 časova. Ovog dana je jedna brigada 38. divizije bila izbila pred selo Skočić i na 1,5 km pred drum.¹³² Pošto se 27. divizija

129) Isto, izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 5. 3. 1945, dok. br. 20, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 250, AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11, k. 1112A, cit. br. reg. 104.

• 130) Isto.

131) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 20.

132) Isto, izvod iz operacijskog dnevnika štaba 38. divizije, 3.3.1945, dok. br. 11.

uspjela samo plitko ukliniti u neprijateljevu odbranu, štab divizije je riješio (podstaknut uspjesima jedinica 38 divizije) da se obnovi napad u 22 časa, i to tako da 16. muslimanska brigada svoje glavne snage orijenište na Jankovinu, a 20. romanijska na k. 305. Ta dva položaja, međusobno povezana, bila su glavni oslonac njemačke odbrane na tom dijelu fronta. U toku noći obje brigade su zauzimale te položaje, ali im neprijatelj nije dao vremena da se na njima organizuju i učvrste. Brzim protivnapadima izbacivao ih je iz rovova i bunkera koje su bile zaposjele. To se desilo i ujutro 16. februara: pred samo svitanje su jedinice 16. brigade ponovo bile zauzele Jankovinu, a 20. brigade - k. 305. Ali, Nijemci su u 6 časova prešli u protivnapad, uvodeći u borbu rezerve na pravcima od Kučić-Kule i Tršića.¹³³ Prethodno je njihova artiljerija poklopila jakom koncentracijom vatre Jankovinu i k. 305, a onda je uslijedio napad pješadije. U bliskoj borbi potisnuli su jedinice tih brigada i pokušali, produžujući energično napad, da ih izbace iz svih položaja. Međutim, one su se ipak održale ispod Jankovine i k. 305. Cio dan 16. februara vodila se borba na bliskom odstojanju. U njoj su brigade 27. divizije angažovale manje jedinice (iz svakog bataljona po četvu ili po nekoliko vodova), koje su nastojale da prepadima zauzmu pojedine rovove i bunkere ili pak da unište isturene njemačke vatrene tačke. I neprijatelj se ograničio na pasivnu odbranu i na povremena dejstva svoje artiljerije po jedincama iz prvog ešelona 27. divizije vatrenim položajima minobacača i pt topova i na pozadinske jedinice.¹³⁴

Ni susjedi, desno i lijevo od 27. divizije, nisu u toku 16. februara nigdje probili njemačku odbranu. Kako je neprijatelj svojom demonstracijom od Doboja postigao cilj (rasterećenje njegovih snaga u dolini Drine koje su, 11. februara, bile u kritičnoj situaciji), to je njegov pritisak prema Tuzli popustio. Koristeći se time, štab 2. armije riješio je da iz borbe izvuče 25. diviziju, a da njene zadatke preuzme glavnina 17. divizije koja se, u svojstvu armijske rezerve, nekoliko prethodnih dana odmarala u rejonu Tuzle. U toku 16. februara su 6. proleterska i 2. krajiška brigada izvršile marš ka Zvorniku i noću 16/17. februara izvele napad na neprijatelja na odsjeku fronta između drumova Zvornik - Tuzla i rječice Šapne, desno od 27. divizije.¹³⁵

133) Dvije brigade, 18. i 19.25. divizije, izmorene u dugotrajnim borbama su, u toku 15. i 16. februara, vodile manje borbe na pravcu prema Zvorniku. (Zbornik NOR, IV/34, relacija štaba 14. korpusa, 3. 3. 1945, dok. br. 7).

134) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 20, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazić, cit. d., str. 250-1, i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 104.

135) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 20, 24 i 30.

Prema naredjenju štaba divizije, 16. i 20. brigada ponovo su preduzele napade, u pola noći između 16. i 17. februara, prva na Jankovinu, a druga na k. 305. Manje-više se ponovilo ono što se dešavalo prethodne noći: u svanuće je neprijatelj ponovo zbacio jedinice 27. divizije s tih položaja, ali nije uspio da ih dalje pomjeri od Jankovine i k. 305. Preko dana je opet došlo do povremenih zatišja i pojedinačnih pokušaja da se prepadima neprijatelju nanese gubici ili pak da se »skine« neko od njegovih mitraljeskih gnijezda koja su pod vatrom držala naše položaje ili prilaze njima.¹³⁶⁾

U toku dana štabovi 27. i 17. divizije utvrdili su osnove sa dejstva između jedinica pod njihovom komandom u narednom napadu. U skladu s tim planirano je da 16. i 20. brigada zajednički napadnu neprijatelja na Jankovini i da poslije njenog zauzimanja nastave prodor preko Mrakodola i Kučić-Kule ka Jankovinu, u kom pravcu je trebalo da napadaju 2. krajiška i 6. proleterska brigada. Predviđeno je da napad počne u 24 časa 17. februara i da mu prethodi minobacačka priprema i dejstvo pt topova.¹³⁷⁾

Štabovi 16. muslimanske i 20. romanijske brigade su se dogovorili da dobijeni zadatak izvrše na taj način što će 3. i 4. bataljon 16. brigade napad vršiti s fronta, a 4. bataljon 20. brigade se ubaciti u neprijateljev raspored i napasti Nijemce na Jankovini iz pozadine. Ostale jedinice tih brigada bile su u rezervi ili su angažovane za obezbjeđenje bokova. Napad je počeo nešto kasnije, u 1 čas 18. februara. Koristeći se vatrom minobacača, bataljoni 16. brigade su u prvom naletu izbacili Nijemce iz prve linije rovova. Za to vrijeme se 4. bataljon 20. brigade vješto provukao (kao i devet dana ranije na Strninama) kroz neprijateljev raspored i odlučnim napadom brzo zauzeo dominantnu kosu Jankovine. Taj najjači njemački položaj na frontu napada 27. divizije zauzet je za nepun sat borbe. Ali, prije nego što su se jedinice sredile i pripremile da krenu dalje, u 2,30 časova uslijedio je snažan protivnapad neprijatelja na pravcima od Kučić-Kule i Tršića. Nijemci su prvo povratili centar položaja na Jankovini, a uskoro su ovladali i cijelim položajem i prešli u napad na cijelom frontu divizije. Pred zoru obje brigade su bile odbacene na polazne položaje. Štab divizije odmah je organizovao novi napad. No, ni on nije da željene rezultate. Iako su se brigade krajnje uporno borile, uspjele su samo da upadnu u prve rovove na Jankovini, odnosno na k. 305. Borci i starješine bili

136) Isto, cit. dok. br. 20.

137) Isto, cit. dok. br. 20 i 30.

Zarobljeni njemački vojnici u borbama kod Zvornika, 23. februar 1945. godine

su na kraju fizičkih mogućnosti i više nisu imali snage ni za juritiše niti za povlačenje ispred neprijatelja.¹³⁸⁾»

U toku 18. februara, Nijemci su napustili Zvornik. Štiteći izvlačenje svojih zaštitnih dijelova, njemačka grupacija u dolini Drine je uporno branila položaje koje je napadala 17. divizija, pa ni njene dvije brigade nisu u toku noći 17/18. i do pada mraka 18. februara uspjele da ozbiljnije naruše neprijateljevu odbranu. Takođe, slično je bilo i sa 38. divizijom. Njene snage su, tokom noći 17/18. februara bile duboko prodrle u neprijateljev raspored, ali su se i one pred zoru morale povući na polazne položaje.¹³⁹⁾ Neprijatelj se krajnje uporno i, mora se priznati, vješto i efikasno branio. Iako je bio u teškoj situaciji, njegove

138) Ahmet Đonlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 251, Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 20.

139) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 11 i 30.

jedinice još su bile kompaktne i disciplinovane. Njihovoj upornosti doprinosilo je, pored ostalog, i saznanje da se nalaze nadomak cilja (Bijeljine) i da im u pomoć stižu snage koje će im omogućiti proboj. Bio je to pomenuti ojačani 734. puk 104. lovačke divizije, koji se u susret 22. diviziji probijao od Janje. Tokom 18. februara se našao nadomak Branjeva, a u toku naredne noći se spojio sa čelom njemačke grupacije, odbacivši tom prilikom dijelove 2. proleterske i 38. istočnobosanske divizije.¹⁴⁰⁾

Pri kraju dana 18. februara štab 27. divizije riješio je da se glavnine obiju brigada izvuku u polazne rejone, a da na zauzetim položajima, u neposrednom dodiru s neprijateljem, ostave po jedan bataljon. Njihov je zadatak bio da onemoguće prikriveno i nesmetano izvlačenje neprijatelja ispred fronta napada 27. divizije. Tu odluku je donio prvenstveno zbog toga što je smatrao da je nužno da se jedinice bar malo odmore, jer su od 9. februara bile stalno u borbi i pokretima, a uz to su imale i osjetljive gubitke.¹⁴¹⁾ Izvlačenje je izvršeno u toku naredne noći. Sutradan su nastavljene čarke s neprijateljem koji se takođe, ograničio na pasivnu odbranu i povremeno dejstvo artiljerije. Kako je Nijemcima bio otvoren put za Bijeljinu, štab divizije je povukao cijelu 20. romanijsku brigadu u rejon sela Capardi i Bulatovaca radi odmora i sređivanja. Prema neprijatelju je 20. februara zadržana 16. muslimanska brigada. Ali, krajem tog dana i ona je krenula u rejon Capardi i Glumina radi odmora i sređivanja. Dotadašnji odsjek napada 27. divizije preuzele su jedinice 17. divizije. One su već 20/21. februara počele borbe oko Jankovine i k. 305, a zauzele su ih tek dva dana kasnije.¹⁴²⁾

U borbama sa njemačkom grupacijom sjeverno od Zvornika glavnina 27. divizije je imala 35 mrtvih, 8 nestalih i 111 ranjenih boraca i starješina. Od naoružanijih izgubljeno 5 puško-mitraljeza i 9 pušaka. O neprijateljevima gubicima koje je imao u borbi sa brigadama 27. divizije od 15. do 19. februara nema podataka u njemačkim izvorima. Prema procjeni štabova brigada i štaba 27. divizije, neprijatelj je imao oko 150 mrtvih i oko 300 ranjenih. Zarobljena su mu samo 3 vojnika, a zaplijenjeno je oko 50 pušaka, 1 mitraljez, oko 10.000 metaka i druga sitna oprema.¹⁴³⁾

140) Isto, cit. dok. br. 24.

141) Isto, cit. dok. br. 20 i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 252.

142) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 30, i Gligo Mandić, cit. d, str. 314.

143) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 20.

Kao i ranije i ovoga puta je štab divizije analizirao protekle borbe sa štabovima brigada (a oni sa štabovima bataljona). Bio je zadovoljan zalaganjem štabova i najvećeg dijela komandnog kadra u izvršavanju postavljenih zadataka. »Glavna odluka naših boraca i rukovodilaca bile su udarnost i donekle upornost« - pisao je u svom izvještaju štabu korpusa. Cijenio je da »postavljeni zadatak kod Jankovine nije izvršen zbog toga što su naše snage bile malobrojne da probiju duboko organizovanu nepr.(ijateljsku) odbrambenu liniju duž komunikacije Zvornik - Kozluk, jer se na tom sektoru u vremenu naših napada nalazila glavnina nepr.(ijateljskih) snaga. Dok mi uopšte nismo mogli raspolagati rezervom kojom bismo utvrđivali zauzete pozicije i stvarali čvrstu osnovicu za daljnje prodiranje, neprijatelj je, naprotiv, raspolagao jakom rezervom koja mu je uvijek blagovremeno pristizala iz dubine njegovog odbrambenog rasporeda i prilično vještim korišćenjem te svoje rezerve neprijatelj je skoro redovno uspijevao da kontranapadima povрати izgubljene pozicije.

Sem toga na našem sektoru nije bilo naše artiljerije, koja je inače presudna u izvršenju proboja ovakvih odbrambenih linija, jer i pored najveće udarnosti naših jedinica sama pješadija bila je nedovoljna za proboj duboko oraganizovane neprijateljske) odbrane. Naša bacačka vatra nije bila dovoljna da potpomogne pješadiju u probouju. Naprotiv, neprijatelj je raspolagao sa dosta jakom artiljerijom koja je tukla sa komunikacije od Jardana - Kozluka i uvijek potpomagala kontranapade svojih rezervi.«⁴⁴⁾

Iznoseći te okolnosti koje su najviše uticale na izvršavanje dobijenog zadatka, štab 27. divizije nije ispustio iz vida ni značajnije propuste (njegove i jedinica) koji su se negativno odražavali na izvršavanje zadataka i borbenu efikasnost jedinica. Između ostalih, ukazao je na sljedeće: štabovi, komande i borci nisu bili dovoljno pripremljeni za izvršenje zadatka; vatra se nije koristila planski niti se tokom borbi dovoljno vršila njena koncentracija na pojedine objekte; napadi nisu uvijek bili istovremeni, a »izvođenje juriša bilo je udarnička, ali ne i majstorska«; u napadima nije dolazio do izražaja manevar, osim noću 18/19. februara, kada je 4. bataljon 20. romanijske brkigade izvršio napad u leđa neprijatelja; na zauzetim položajima komande i štabovi još nisu umjeli da brzo organizuju odbranu pa ih je, zbog toga, neprijatelj, u protivnapadima povraćao; ukopava-

nje još nije postalo navika boraca i jedinica, što je donekle bila posljedica i nedostatka alata.¹⁴⁵¹

Na analizu borbi protiv njemačke grupacije u dolini Drine štab divizije se vraćao i kasnije. Tako u izvještaju političkog komesara divizije (od 2. 4. 1945. godine) nalazi se, između ostalog, i sljedeća ocjena:

»Desetodnevne, neprekidne i uporne borbe (8 - 19. II) pokazale su da su naše jedinice spremne za izvršenje najtežih zadataka i da su prilično bile pripremljene za frontalne borbe. U priličnoj mjeri osjetila se samostalnost štabova bataljona, a još u mnogo većoj mjeri štabova brigada. Sadejstvo između naših jedinica bilo je uglavnom na visini, dok sa ostalim snagama nije. To se naročito odnosio na štabove bataljona. Ove borbe bile su velika škola za naša rukovodstva, gdje su komande četa i štabovi bataljona, pored najvećeg broja novih boraca, postizali znatne uspjehe, ne trpeći kao ranije teže gubitke u rukovodstvom. Isto tako, pokazalo se da naša niža rukovodstva znaju najčešće da cijene situaciju i da donose pravilne odluke.

Značajno je istaći da su naše jedinice naučile u ovim borbama da ratuju i postižu najbolje uspjehe u dnevnim borbama.«¹⁴⁶¹

Iz nešto šireg citiranja izvještaja štaba 27. divizije nije teško zapaziti da je rukovodeći kadar u diviziji u osnovi shvatio suštinu taktičkih postupaka u borbi protiv neprijatelja koji u odbrani ima potpunu fortifikacijsku organizaciju položaja, svoju odbranu zasniva na ešeloniranju snaga i na aktivnoj upotrebi rezervi. U to vrijeme, kada su se u najvećem broju jedinica Narodnooslobodilačke vojske ulagali posebni naponi da se one osposobe za tzv. frontalni način ratovanja, ti rezultati u 27. diviziji (kao i u mnogim drugim divizijama) pokazivali su kako su vojni kadrovi, izrasli u ratu i revoluciji, brzo usvajali vojna znanja i osposobljavali se za vođenje sve brojnijih i sve bolje naoružanih jedinica.

Takav zaključak može da podstakne čitaoca da postavi pitanje: kako je i pored takvih vrijednosti jedinica NOVJ i upotrebe tolikih snaga njemačka grupacija uspjela da se probije kroz raspored 2. armije? Mada odgovor na to pitanje izlazi iz okvira opisa borbenih dejstava 27. divizije, nužno je, ipak, pored onoga što je rečeno u ovom i u prethodnom poglavlju, ukazati na još jednu - dvije okolnosti koje su uticale na ishod du-

145) Isto.

146) AVII, k. 409, br. reg. 16/1-6.

gotrajnih borbi od Vlasenice, Drinjače, Zvornika pa do Bijeljine.

Opšta operativna situacija nije dopuštala 2. armiji da angažuje svoje glavne snage za uništenje njemačke grupacije (22. divizija i 963. brigada sa dva kažnjenička bataljona), jer se morala boriti na tri divergentna pravca: prema Bijeljini i Brčkom, prema Doboju i prema Vlasenici. Na svakom od njih je njemačka Grupa armija »E« mogla da aktivira i da se brani sa nadmoćnijim snagama. Imala je dovoljno trupa i sredstava da parališe sva nastojanja 2. armije da likvidira bijeljinski bastion i da pride njenom osnovnom odstupnom pravcu od Višegrada ka Sarajevu i dalje dolinom Bosne.

Osim toga, prodorom u dolinu Drine njemačka grupacija je prekinula komunikacijske pravce na koje su se - u snabdjevanju i popuni - naslanjale jedinice 2. armije. U uslovima ograničenih količina municije koje su (u svojim komorama imale jedinice, naročito za artiljeriju i minobacače,¹⁴⁷⁾ taj neprijatelj operativnih uspjeh imao je u februaru 1945. godine veliki uticaj na borbene mogućnosti snaga 2. armije u istočnoj Bosni. Iako su one u broju artiljerijskih oruđa i minobacača bile znatno nadmoćnije u odnosu na neprijatelja, zbog nedostatka municije ta prednost je nestala.

Ako se sve to ima u vidu, sasvim je osnovano tvrditi da 2. armija tada nije mogla da ostvari neophodnu nadmoćnost nad neprijateljem u istočnoj Bosni. Istina, u napadu na njemačku grupaciju, koja se od Vlasenice probijala ka Bijeljini, angažovala je snage jače od četiri divizije. A kako su među njima gotovo sve vrijeme bile 27. i 38. divizija (tj. 3. korpus), koje su tada brojale ukupno od 6.000 do 7.000 boraca i starješina i imale oskudno teško naoružanje, neophodno za takvu borbu kakva se vodila tih dana,¹⁴⁸⁾ ukupne snage koje su napadale neprijatelja dok se probijalo dolinom Drine nisu prelazile 30.000 boraca, odnosno nisu bile ni dva puta jače od njemačke grupacije ni u

147) Gligo Mandić, cit. d., str. 314, navodi daje 1. artiljerijska brigada ostala 17. februara u rejonu Siminog Hana, jer je imala malo municije. Osim toga, tu je zadržana i radi obuke, jer je njen borački sastav bio slabo obučen za dužnosti u artiljeriji.

148) Zbornik NOR, IV/33, brojno stanje ljudstva i naoružanja 3. korpusa na dan 22. 2. 1945. godine, dok. br. 126. Tada je 27. divizija imala: 3.200 ljudi, 420 konja od toga 74 jahača, 2 topa, 10 minobacača 82 mm, 11 minobacača 47 mm, 14 »piata«, 15 pt pušaka, 2 mitraljeza, 239 puškomitraljeza, 300 mašinki, 2151 pušku itd.)

jednoj fazi borbe.¹⁴⁹⁾ Kada se tome doda daje 22. njemačka divizija za svoju artiljeriju (četiri divizionu zemaljske i jedan pa artiljerije koji su Nijemci uspješno koristili u borbi protiv pješadije), imala dovoljno municije¹⁵⁰⁾ i da su neprijateljeve jedinice bile sastavljene od dobro obučenog ljudstva - a to je manje ili više nedostajalo svim jedinicama 2. armije - onda se može zaključiti da u dati okolnostima raspoložive snage 2. armije nisu bile dovoljne da razbiju i po dijelovima unište njemačku grupaciju u dolini Drine. One su, i same trpeći znatne gubitke, izbacile iz stroja veliki dio njene žive sile¹⁵¹⁾ i time svele daljnju upotrebu tih njemačkih jedinica na skromnu mjeru.

6. Rad i dejstva divizije do pokreta na Glasinac

Dok se glavnina 27. divizije nalazila u borbama u dolini Drine, 19. birčanska brigada je u prvo vrijeme zatvarala pravce koji od Vlasenice vode ka Šekovićima i Kladnju. Prvih dan februara i ona je popunjena sa 145 novih boraca. Dopunski bataljon bio je sve vrijeme u Kladnju, gdje je svakodnevno izvodio vojnu obuku. Istovremeno su njegovi borci upoznavani sa razvojem narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji, sa politikom KPJ, sa suštinom borbe za bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda i s drugim aktuelnim političkim pitanjima.

Još prije nego što su počele borbe u dolini Drine, 19. birčanska brigada je pojačavala pritisak na neprijatelja oko Vla-

149) Fridrih-August Meč u cit. d., str. 79, cijeni da su snage 2. armije koje su se borile protiv njemačke grupacije imale oko 50.000 ljudi, a za njemačke snage kaže da su brojale oko 10.000 ljudi. Međutim, na str. 82. isti autor navodi da je sama 22. njemačka divizija imala 15. januara 1945. godine od 12.000 do 13.000 ljudi. Ako se njoj dodaju i snage 963. brigade i 1004. i 1005. bataljona, onda se ukupno brojno stanje njemačke grupacije može cijiniti na 16.000 do 18.000 vojnika, podoficira i oficira.

150) Isti autor (cit. d., str. 77-81) na više mjesta ističe da su njemačke jedinice imale slabu artiljerijsku podršku zbog ograničene količine municija. Ni ta ocjena nije tačna. U operacijskim dnevnicima jedinica 2. armije koje su se tih dana borile protiv njemačke grupacije registrovana su i dejstva neprijateljeve artiljerije. Ti podaci nedvosmisleno pokazuju da se neprijatelj često koristio koncentracijama vatre po pojedinim objektima i zaprečnim vatrama u odbijanju naših napada. Poznato je da takav vid upotrebe artiljerije zahtijeva znatne količine municije.

151) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 24. Fridrih - August Meč, cit. d., str. 82, navodi daje 22. divizija imala, od 15. 1. do 25. 2. 1945. godine, ukupno 1943 vojnika, podoficira i oficira izbačena iz stroja (346 mrtvih, 862 ranjena, 22 zarobljena i 713 oboljela). Ako su ti podaci tačni i ako se njima dodaju gubici 963. brigade i pomenuta dva kažnjenička bataljona, onda se može cijiniti daje njemačka grupacija u borbama tokom januara i februara protiv jedinica 2. armije imala najmanje oko 3.000 izbačenih iz stroja.

senice, s ciljem da ga uznemirava, veže za sebe njegove snage i prati njegov rad. Tako je, 6. februara, upućen 1. bataljon u nasilno izviđanje na drumu Vlasenica - Drinjača, a dva dana kasnije preduzet je napad na neprijatelja u Vlasenici sa 2. i 4. bataljonom sa istim ciljem. Osjetivši slab otpor Nijemaca, ti bataljoni su, uveče 8. februara, oslobodili Vlasenicu, zaplijenivši između ostalog ratnog materijala i 8.000 metaka. Štab brigade je iste noći uputio 1. bataljon u gonjenje neprijatelja. On je njemačke zaštitnice sustigao sutradan i napao ih u rejonu Nove Kasabe, koju je zauzeo poslije oštre borbe 10. februara. Pokušaj da prođe prema Drinjači neprijatelj je odbio. Za to vrijeme je glavnina brigade osiguravala Vlasenicu. U toku 10. februara je 3. bataljon upućen prema Han-Pijesku, iz koga je narednog dana potisnuo slabije njemačke dijelove ka Sokocu. Sutradan je ka Han-Pijesku krenuo i 4. bataljon. Tako se glavnina 19. birčanske brigade već 12. februara našla na prostoriji Kram - Sokolovići, dok je 1. bataljon iz Nove Kasabe upućen ka glavnini 27. divizije. Uskoro će se bataljonima na Romaniji pridružiti i 2. bataljon. U toku februara glavni naponi 19. birčanske brigade bili su usmjereni na čišćenje te prostorije od četničkih i ustaških i milicijskih grupa, koje su se povratile ili aktivirale u vrijeme kada u tim krajevima nije bilo jedinica NOVJ. Osim toga, s manjim jedinicama preduzimani su i prepadi na njemačke snage koje su se nalazile ili kretale drumom od Rogatice prema Sokocu.¹⁵²⁾ Tim dejstvima, po obimu znatno ograničenim zbog visokog snijega, ona je zatvarala pravac prema Vlasenici i u isto vrijeme obezbjeđivala rad organa narodnih vlasti i antifašističkih organizacija čija su se rukovodstva povratila iz Birča, gdje su se većim dijelom bili povukla pred kraj decembra, u vrijeme prodora četničke grupacije u istočnu Bosnu.

Poslije izvlačenja iz borbi sjeverno od Zvornika, glavnina 27. divizije imala je u širem rejonu Capardi predah od 7 do 8 dana. Najvažniji zadatak je bio odmor i sređivanje jedinica, popuna upražnjenih mjesta u četama i bataljonima i prijem novih boraca. Stoga su održani partijski sastanci, dogovori skojevaca, sastanci štabova bataljona sa komandama četa, štabova brigada sa štabovima bataljona i štaba divizije sa štabovima brigada. Takođe je tokom tog predaha održan sastanak i Divizijskog komiteta KPJ, kome je prisustvovao organizacioni sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. Na tim brojnim skupovima utvrđene su i realizovane mjere i zadaci čijim su sprovo-

152) Isto, cit. dok. br. 20 i AVII, k. 272A, izvještaj štaba 3. korpusa štabu 2. armije, 6. 3. 1945, br. reg. 7-13 i 9-12, k. 111-, cit. br. reg. 2-11.

denjem jedinice pripremane za naredne borbe. Iz Dopunskog bataljona je raspoređeno u 16. muslimansku brigadu 229, a u 20. romanijsku brigadu 195 novih boraca. Sa njima je u četama i bataljonima, uz prigodno svečan prijem, prijem kakav je bio moguć u tim ratnim uslovima, narednih dana proradjen poseban program: upoznati su sa osnovnim podacima o borbenom putu brigada u koje su raspoređeni, razvoju NOB-e u Bosni i Hercegovini, posebno u istočnoj Bosni, i dr. U toku tog odmora, izvršena je svečana smotra 16. i 20. brigade i prištapskih jedinica divizije. Pored prigodnih govora, kojim su se borcima i stariješinama obratili Zarije Škerović, politički komesar divizije, i Spasoje Mišić, komandant 16. brigade, izvršena je i svečana predaja ordena i medalja za hrabrost 219 boraca i stariješina koji su ta odličja dobili za osvjedočenu hrabrost i podvige u proteklim borbama.¹⁵³¹

U neposrednoj blizini prostorije na kojoj se odmarala i sređivala glavina 27. divizije, u široj okolini Papraće održala se dosta jaka četnička grupa, o kojoj je bilo više riječi u prethodnim dijelovima ove monografije. Ti četnici su i u vrijeme borbi protiv njemačke grupacije, a i poslije njenog povlačenja iz Zvornika, vršili prepade na naše jedinice i na saobraćaj na drumovima Zvornik - Tuzla i Zvornik - Vlasenica. Tako su noću 19/20. februara napali tri kamiona iznad Capardi. Da bi se osigurao saobraćaj na tom drumu, kojim se snabdjevala glavina 2. armije, u vremenu od 20. do 28. februara su izvršena dva čišćenje terena. Prvo je upućena jedna četa da razbije i uništi tu grupu, ali su je četnici prisilili da se povuče. Sutradan su protiv njih upućena dva bataljona (po jedan iz svake brigade), ali oni nisu izvršili zadatak, jer su se četnici pravovremeno izvukli iz borbe.¹⁵⁴¹

Tada je štab 3. korpusa riješio da se sa glavinama 27. i 38. divizije preduzme napad na tu četničku grupu i da se ona uništi. Bilo je predviđeno da se četnici prvo okruže na široj prostorji (zato su angažovane tako velike snage), a onda da se koncentričnim nastupanjem i stezanjem obruča neprijatelj uništi. Da bi se prikrile namjere i obmanuli četnici, izjutra 1. marta upućeni su 20. romanijska brigada i 3. bataljon 16. muslimanske brigade s pozadinskim jedinicama te brigade drumom od Capardi preko Papraće ka Šekovićima. Dnevnom pokretom tih je-

153) AVII, k. 409, izvještaj političkog komesara 27. divizije političkom komesaru 3. korpusa, 1. 4. 1945, br. reg. 16/3-6, i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 253.

154) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 254 i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

dinica trebalo je da se kod četnika stvori utisak da se kreću na drugu teritoriju, bez namjere čišćenja rejona Papraće. Međutim, 20. brigada je trebalo da iz rejona sela Selište, Jovičići, Korjen i Donji Bašiči poslije ponoći krene s obje strane rijeke Drinjače i napadne četnike u susjednim selima i da zaposjedne obje obale te rijeke i spreči izvlačenje neprijatelja u njen kanjon i okolne potoke i uvrine. Bataljon 16. brigade trebalo je da zaposjedne Kominjaču i spreči izvlačenje četnika preko tog položaja. U manevru tih jedinica glavno je bilo da se zaposjednu ulazi u kanjon Drinjače i da se tako spreči izvlačenje četnika, što su oni do tada više puta radili, uspješno se izvlačeći ispod udara naših nadmoćnijih snaga.¹⁵⁵ U okviru tog plana, trebalo je da glavnina 16. muslimanske brigade nastupa u zahvatu druma ka Papraći, a lijevo od nje je na širokom frontu napadala 18. hrvatska brigada 38. divizije; na lijevom krilu te divizije bila je 17. majevička brigada. Te tri brigade je trebalo da koncentričnim nastupanjem razbiju četničku grupu, koja je imala oko 200 boraca, i daje nabace na pomenuti bataljon 16. brigade, 20. brigadu i lijevo krilo 17. brigade i daje zajednički uništi.¹⁵⁶

U toku 1. marta sve jedinice su zaposjele položaje na dodjeljenim odsjecima okruženja. Bataljoni 20. brigade su krenuli u 1 odnosno u 2 časa, a ostale jedinice u 5 časova 2. marta u čišćenje terena i stezanje obruča. Ali, gotovo svuda su četnici izbjegli borbu. Vjerovatno su prethodnog dana primijetili pokrete jedinica i zaključili da se na njih sprema napad širih razmjera, pa su riješili da se kao i ranije pravovremeno dokopaju kanjona Drinjače. Kada su se našli nadomak kanjona ili pak u njemu, dočekale su ih jedinice 20. romanijske i dijelovi 17. majevičke brigade i nanijeli im znatne gubitke. Time je ta četnička grupa bila gotovo prepolovljena, ali ne i uništena, jer su pojedine grupice uspjele da se prikriju ili da se izvuku iz obruča.¹⁵⁷

Poslije tog poduhvata, 20. romanijska brigada se razmjestila u rejon sela Smršanj, Korjen i Peševina, a 16. muslimanska u sela Korita, Donje Bašiče, Dobrić i Selišta, u kojima su ostale do 6. marta. Njihove jedinice bile su u selima iz kojih se jedan broj mještana još nalazio u četnicima paje, u toku prethodnog napada, dio članova njihovih porodica izbjegao u okolne šume i jaruge, a većina je - za razliku od ranije - ostala kod svojih

155) Isto.

156) Zbornik NOR, IV/34, izvještaji štabova 27. i 38. divizije štabu 3. korpusa od 16. 3. 1945, dok. br. 46 i 48, i AVII, k. 1112A, cit. br. reg. 10-4.

157) Isto. (U depeši štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, marta 1945. godine, - AVII, k. 409, br. reg. 3/12-8- navodi se da su četnici tada imali 51 mrtvog, 18 zarobljenih, 6 utopljenih u Drinjači i preko 20 ranjenih).

kuća. Upućivane su patrole da pronađu i prikupe te ljude i žene i da ih vrate u sela. Politički komesari su se trudili da objasne mještanima situaciju u zemlji i da ih uvjere da ne treba da se sklanjaju od jedinica NOVJ i da prestanu da saraduju sa četničkim grupicama. Kada se većina izbjeglih vratila kućama, 4. marta, održan je zbor na kome je govorio komandant 27. divizije Miloš Zekić. On je, kao jedan od organizatora ustanka u Birču, po ko zna koji put, pokušavao da utiče na onaj dio stanovništva Papraće i njene okoline koji je još bio vezan za četništvo - da se okrene NOP-u. Ali, prema najtvrdokornijim riješenju da se preduzmu i represivne mjere, da se prisilno isele iz svojih sela. Međutim poslije zbora Zekić je, na molbe i zapomaganje jednog dijela prisutnih naredio da se i porodice koje imaju nekog u četnicima ne protjeraju na Ozren nego da se isele u najbliža birčanska sela.¹⁵⁸⁾

Ta politička aktivnost na tom malom prostoru bila je sastavni dio borbe da se ispod neprijateljevog uticaja otrgnu ti zavedeni ljudi, da se uključe u posljednje napore za definitivno oslobođenje svoje zemlje. Zbog tih potreba će glavnina 27. divizije ponovo krenuti u srebrenički kraj.

Poslije odlaska 16. muslimanske brigade, krajem januara su se u rejonu Srebrenice i Bratunca povratile ustaške jedinice (dijelovi 2. bataljona 1. ustaške brigade) i aktivirale milicijske grupe koje su se krile oko sela. U vrijeme borbi protiv njemačkih snaga u dolini Drine, ustaško-milicijska grupa je upala u Bratunac. Da bi joj se sprečio prelazak preko Drine, 22. divizija NOVJ je rokirala dio svojih snaga ulijevo sve do Ljubovije. Ustaše su ponovo upale u Bratunac 1. marta. U takvoj situaciji je štab 3. korpusa odlučio da glavnina 27. divizije ponovo izvrši čišćenje srebreničkog kraja od neprijateljskih ostataka i da pomogne Srebreničkom NOP odrediti da sam zagospodari tim područjem. Taj zadatak je trebalo da se izvrši do 10. marta i da snage divizije tada krenu ka Glasincu, jer je planirano da učestvuju u predstojećim borbama ka Glasincu, jer je planirano da učestvuju u predstojećim borbama za oslobođenje Sarajeva.⁵⁹⁾

158) Ahmet Donlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 255 i Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 541, i saopštenje Miloša Zekića dato autoru januara 1983. godine. (Medu depešama štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, bez oznake dana, vjerovatno 1. ili 2. 3. 1945, AVII, k. 409, br. reg. 3/11-8-postoji i sljedeći tekst »Danas ćemo potpuno popaliti uži prostor papračke teritorije, porodice koje imaju nekog u četnicima protjerati prema Ozrenu. Ostale porodice koje nemaju nikog u četnicima uputićemo u Birač - Spreču«).

159) Ahmet Donlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 255, Mitar Minić, cit. čl. n. d., str. 541, Živojin Nikolić Brka, cit. d., str. 403, i Zbornik NOR, IV/34, za-povijest i izvještaj štaba 3. korpusa, 5. 3. 1945, dok. br. 15 i 16.

Međutim, kada su 16. i 20. brigada izbile u srebrenički kraj - tamo više nije bilo neprijateljevih snaga. U međuvremenu su 10. srpska brigada 22. divizije NOVJ i Srebrenički odred razbili ustaše i prisilili ih da se preko Žepe povuku ka Rogatici, koju je držao neprijatelj. Dan - dva su jedinice 27. pretresale zemljište, a uz to je 16. muslimanska brigada izvršila konfiskaciju imovine narodnih neprijatelja u selu Osmačama. Prema planu, obje brigade su 10. marta krenule na novi zadatak: 20. romanijska preko planine Bature i Podžeplja, a 16. muslimanska preko Javor-planine i Žepe ka Glasincu. U toku pokreta tim planinskim bespućem, obje su upale u posljednju mečavu u ratu.¹⁶⁰⁾

160) Isto i AVII, k. 1112A, br. reg. 10-4.